

**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS
SECUNDAIR ONDERWIJS**

Eindwerk

KUNST(EN)POËZIE

Een handleiding om poëzie te integreren in het KSO

**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS
SECUNDAIR ONDERWIJS**

Eindwerk

KUNST(EN)POËZIE

Een handleiding om poëzie te integreren in het KSO

PROMOTOR
MARIJKE HENDRICKX
NEDERLANDS

MELISSA DEBOIS
NEDERLANDS – N.C.Z
ACADEMIEJAAR 2014-2015

Voorwoord

Deze lessenreeks kwam tot stand in het kader van mijn eindwerk.

Het was niet makkelijk om een onderwerp te kiezen uit de vele takken van mijn onderwijsvakken, maar de keuze is uiteindelijk gevallen op een werkbundel over poëzie voor het KSO. Ik ben zelf student geweest op de Kunstschool in Genk en heb gedurende die jaren met veel plezier de lessen gevolgd, vandaar ook mijn keuze om voor deze doelgroep een bundel uit te werken. Hierbij voegde ik dan ook mijn liefde toe en in het bijzonder die voor de geschreven taal.

Voor dit eindwerk heb ik ook het leerplan voor het KSO geraadpleegd en ben tot de conclusie gekomen dat het deel 'literatuur en literaire competenties' slechts een zeer kleine plek heeft binnen het leerplan. De uitgewerkte lessen kunnen dan ook gekoppeld worden aan veel van deze doelen.

Tot slot betuig ik dan ook graag mijn dank aan iedereen die heeft bijgedragen aan de realisatie van mijn eindwerk.

Vooreerst wil ik graag mijn promotor, mevrouw Hendrickx, bedanken voor haar begeleiding tijdens de totstandkoming van deze bundel.

Ik bedank eveneens Raf Pepels, mijn tweede lezer, voor alle tijd en energie die hij in dit eindwerk heeft gestoken.

Tot slot bedank ik dan nog mijn vrienden en familie voor alle hulp die ze mij geboden hebben en het begrip dat ze opbrachten. Ik heb heel veel aan hun steun gehad.

EDUCATION

VOORWOORD	1
INLEIDING	4
1 INLEIDING: DEEL 1.....	8
1.1 MAAR WAT IS NU EIGENLIJK POËZIE?	8
1.1.1 <i>Poëzie is een kunstvorm</i>	8
1.1.2 <i>Hoe schrijf je dan poëzie?</i>	8
1.1.3 <i>Brainstorm</i>	8
1.2 VERSCHILLENDE SOORTEN GEDICHTEN.....	9
1.3 DICTKENMERKEN	10
1.4 STIJLFIGUREN.....	11
1.5 BEELDSPRAAK	13
INLEIDING	16
1.1 MAAR WAT IS NU EIGENLIJK POËZIE?	16
1.1.1 <i>Poëzie is een kunstvorm</i>	16
1.1.2 <i>Hoe schrijf je dan poëzie?</i>	16
1.1.3 <i>Waar denk jij aan bij 'poëzie'? Maak hier een brainstorm met post-its</i>	17
1.2 VERSCHILLENDE SOORTEN GEDICHTEN.....	18
1.2.1 <i>Sonnet</i>	18
1.2.2 <i>Haiku</i>	19
1.2.3 <i>Stiftgedicht</i>	20
1.2.4 <i>Limerick</i>	22
1.2.5 <i>Vormgedicht/ grafisch gedicht</i>	23
1.2.6 <i>Sms-gedicht</i>	25
1.2.7 <i>Collagepoëzie</i>	26
1.2.8 <i>Strippedicht</i>	28
1.2.9 <i>Posterpoëzie</i>	30
1.3 DICTKENMERKEN	33
1.3.1 <i>Moet een gedicht rijmen?</i>	33
1.3.2 <i>Eindrijm</i>	34
1.3.3 <i>Halfrijm, volrijm, binnenrijm</i>	38
1.4 STIJLFIGUREN.....	40
1.4.1 <i>Pleonasme</i>	41
1.4.2 <i>Tautologie</i>	42
1.4.3 <i>Herhaling</i>	43
1.4.4 <i>Enjambement</i>	44
1.4.5 <i>Chiasme (Kruisstelling)</i>	45
1.4.6 <i>Oxymoron</i>	47
1.4.7 <i>Paradox</i>	48
1.4.8 <i>Parallisme</i>	49
1.5 BEELDSPRAAK	50
1.5.1 <i>Vergelijking</i>	51
1.5.2 <i>Metafoor</i>	53
1.5.3 <i>Personificatie</i>	56
1.5.4 <i>Synesthesie</i>	58
1.6 SIBERIË	59
2 DEEL 2	61
2.1 BEELDENDE & ARCHITECTURALE KUNSTEN:	61
2.2 AUDIOVISUELE VORMING	68

2.3	BEELDENDE & ARCHITECTURALE VORMING	74
2.4	ARTISTIEKE OPLEIDING.....	83
2.5	WOORDKUNST-DRAMA	92

Inleiding

*“A reader lives a thousand lives before he dies. The man who never reads lives only once.”
— George R.R. Martin, A Dance with Dragons*

Ik heb altijd graag gelezen. Al van kindsbeen af verslond ik boeken, de bibliotheek was mijn tweede thuis. Ik las alles wat ik te pakken kreeg, van romans en poëzie tot de bedrukking van het melkkarton op tafel. Het werd me al snel duidelijk dat er tussen woord en beeld een niet onbelangrijke relatie bestaat. Dit beeld kan in je fantasie ontstaan, maar kan ook werkelijk gecreëerd worden. Toen ik als vijftienjarige mijn eerste stappen in het kunstonderwijs zette, voelde ik me dan ook onmiddellijk thuis. Het kunstonderwijs heeft mij voor een groot deel gevormd tot wie ik nu ben, vandaar mijn keuze om een werkbundel voor het KSO te maken.

Kunst vervult immers een essentiële rol in de ontwikkeling van vaardigheden zoals creativiteit en innovatie, twee componenten die ook cruciaal zijn voor onze economie. Kunstenaars zijn, net zoals wetenschappers en ondernemers, rolmodellen voor innovatie. Kunstonderwijs is dan ook een middel om vaardigheden te ontwikkelen die nodig zijn voor die innovatie.

Maar hoe zit het dan met poëzie en kunst? Binnen de kunsten bekleedt de poëzie een schizofrene positie. Poëzie is kunst, maar toch betreft niemand poëzie echt serieus in een breder artistiek onderzoek. Ook over de dialoog tussen een gedicht en een kunstobject of over de evenwaardigheid van de twee wordt eigenlijk nooit voldoende nagedacht.

Daarom wilde ik graag een projectbundel ontwikkelen om kunst en het vak poëzie te verenigen. Het Nederlands is onze standaardtaal, maar in de bundel leren leerlingen zich ook uitdrukken in meerdere artistieke ‘talen’, zowel literair als beeldend.

Ik heb specifiek gekozen om deze bundel te integreren in het kunstonderwijs omdat deze leerlingen geïnteresseerd zijn in kunst. Weliswaar zijn ze vooral bedreven in de specifieke richting die ze volgen, maar toch denk ik dat het project hierdoor meer diepte krijgt. In het ‘reguliere’ onderwijs wordt kunst tijdens het vak Nederlands vaak ook even aangehaald, maar blijft het vooral oppervlakkig. Door in het kunstonderwijs te werken kan je veel meer experimenteren. De school heeft zelf veel materiaal en de leerlingen die in het kunstonderwijs zitten hebben hier zelf voor gekozen en zijn dus ook meer gemotiveerd. Jongeren uit het kunstonderwijs zijn doorgaans creatieve, impulsieve en artistieke mensen. Aangezien je hun sterke kant stimuleert, kunnen hier hele mooie en verrassende resultaten uit de bus komen.

De bundel kunnen we onderverdelen in twee delen: in het eerste deel maken de leerlingen kennis met poëzie door middel van een selectie geschikte gedichten. Deze poëzie wordt besproken, terwijl de leerlingen ook vertrouwd raken met beeldtaal.

In het tweede deel nemen de leerlingen zelf het heft in eigen handen: Per praktijkrichting krijgen de leerlingen een verwerkingsopdracht om poëzie te integreren in hun eigen werken.

De voltooide bundel zal zonder specifieke voorkennis van de leerlingen gebruikt kunnen worden in het kunstonderwijs als lessenreeks binnen het vak Nederlands of als schoolproject.

Literatuurstudie

- BREMS, H.: Al wie omziet, Nederlandse poëzie van 1960 – 1980, Elsevier/Manteau, 1981
- BUELENS, G.: Oneigenlijk gebruik: Over de betekenis van poëzie, Uitgeverij Vantilt, 304 bladzijden
- BUELENS, G.: Van Ostaijen tot heden: Zijn invloed op de Vlaamse poëzie, Uitgeverij Vantilt, 1312 bladzijden
- CORNELISSE, P.: Taal is zeg maar echt mijn ding, Atlas-Contact, april 2009, 229 bladzijden
- DOE MAAR, DICHT MAAR, Straks zuig je de sterren op, Divers, 2004, 66 bladzijden
- DRS. P.: Versvormen Leesbaar handboek; samenstelling en redactie Anneke van der Putte & Cees van der Pluijm, Uitgeverij de Stiel, Nijmegen, 2000 - 200 bladzijden.
- HENDRICKX, M: Omgaan met fictie: cursus 1^e jaar lerarenopleiding Nederlands
- HUSSEM, W.: , Warmte vergt jaren groei: De vergelijking tussen poëzie en schilderkunst, Uitgeverij Stichting Plint, Eindhoven 1992
- Jongerenpoëzie 2003: Doe maar, dicht maar
- KAKEBEEKE, H.: Dichter bij gedichten: Kenmerken uitgelicht: Korte kanttekeningen bij poëzie voor kinderen, NBD, september 2008, 95 bladzijden
- KRUIHOF, J.: De bewoonde wereld: Inleiding tot de interpretatie van gedichten, Wolters Noordhoff, 1972, 199 bladzijden
- KRUIT, J.: Vannacht zijn we verdwenen: Kun je zien wat je voelt?, Bakermat / Baeckens Books, augustus 2006, 39 bladzijden
- MIDDAG, G.: Het mooiste gedicht ter wereld: Poëzie uit alle tijden, Uitgeverij G.A. Van Oorschoot B.V., mei 2005, 233 bladzijden
- SLAGTER, P.: Visuele poëzie: Een bloemlezing concrete en visuele gedichten, samengesteld in hun ontwikkeling, Den Haag [etc.] : Manteau , 1977, 59 bladzijden
- TSJIP, tijdschrift voor literaire vorming – December 1993
- VAN DEN BROECK, A.: Werkbundel poëzie
- VAN COILLIE, J.: Leesfeesten en boekenbeesten, Davidsfonds / Infodok, augustus 2002, 422 bladzijden
- VAN COILLIE J., Raedts M.: Boekenbeesten en digikids. *Literatuur zonder Leeftijd: Vaktijdschrift over Jeugdliteratuur*. Biblion Uitgeverijnr.28 , 2014, pp. 60-80
- VAN COILLIE J.: Poëzie voor kinderen: een kwestie van overleven. *Vlaanderen: Tweemaandelijks Tijdschrift voor Kunst en Cultuur*. nr.51 , 2002, pp. 166-169
- VAN COILLIE J.: Tussen spel en emotie. Recente poëzie voor de jeugd in Vlaanderen. *Literatuur zonder Leeftijd: Vaktijdschrift over Jeugdliteratuur*. Biblion Uitgeverij nr.11 , 1997, pp. 193-211 ,
- VAN COILLIE J.: 'Hou van mij. Het is geen verzoek.' De jeugdpoëzie van Ted van Lieshout. *Poëziekrant*. Poëziecentrum nr.34 , 2010.
- VAN COILLIE J.: zal zien hoe ver je reikt. Over de poëzie van Toon Tellegen. *Poëziekrant*. Poëziecentrum nr.24 ,2000

- VAN COILLIE J.: Leesbeesten en boekenfeesten. Hoe werken (met) kinderen jeugdboeken. Davidsfonds/Infodok - Biblion , 2007
- VAN COILLIE J.: Poëzie ontdekken. Gedichten in de klas. Altiora (Averbode)
- VANDERHEYDEN, S.: Ruik je de bloemen in mijn woorden? Metaforen, vergelijkingen, personificaties, Bakermat, 1999, 156 bladzijden
- VAN LEEUWEN, J.: Waarom een buitenboordmotor eenzaam is

Conclusie literatuurstudie

Uit mijn literatuurstudie concludeer ik dat er al heel veel rond poëzieonderwijs gewerkt wordt. In bijna ieder werkboek voor de tweede graad worden er hoofdstukken aan poëzie gewijd. Ook de 'week van de poëzie' zorgt voor voldoende lesmateriaal: ieder jaar kan je volledige nieuwe lespakketten bekijken, terwijl die van de vorige jaren ook beschikbaar blijven.

Toch beperkt dit aanbod zich enkel tot het 'reguliere' onderwijs: tijdens de creatieve opdrachten blijft men vooral aan de oppervlakte en legt men de focus voornamelijk op de poëzie zelf. Dit wil ik met deze werkbundel veranderen: leerlingen uit het kunstonderwijs zijn doorgaans creatief en hebben hierbij dan nog eens de nodige praktijkervaring met betrekking tot kunst.

Toch ben ik ook heel creatieve methodes en ideeën tegengekomen om ook de theoretische kant van poëzie aantrekkelijk te brengen. (Zie: 'Waarom een buitenboordmotor eenzaam is – Joke van Leeuwen). Deze aanpak kan zeker wel gebruikt worden in het kunstonderwijs.

Lesmateriaal 2e graad KSO: Lerarenbundel met doelstellingen en lesverloop

1 Inleiding: Deel 1

1.1 Maar wat is nu eigenlijk poëzie?

1.1.1 Poëzie is een kunstvorm

1.1.2 Hoe schrijf je dan poëzie?

1.1.3 Brainstorm

Materiaal:

- Werkbundel
- Papier, schaar, lijm, potloden... om de creatieve opdracht te maken.
- Boeken/tijdschriften voor creatieve opdracht
- Post-its

Tijdsduur:

ca. 70 min (Zonder creatieve opdracht 30 min)

Doelstellingen:

- De leerlingen kunnen verwoorden wat poëzie voor hen betekent.
- De leerlingen maken kennis met poëzie.
- De leerlingen brainstormen over poëzie.

Lesverloop:

De leerlingen lezen het inleidend gedicht 'Boekje open' en denken na over de vraag: welk boek zouden zij zijn?

- *Welk genre boek zou je zijn?*
- *Wat zou je titel zijn?*
- *Wordt er gebruik gemaakt van afbeeldingen? Foto's?*
- *Wat zou er op je flaptekst staan?*
- *Zou je jezelf graag lezen? Waarom wel/niet?*

Hier kan een creatieve opdracht aan gekoppeld worden.

Daarna worden de inleidende teksten gelezen en ontdekken de leerlingen wat poëzie nu eigenlijk is. Als afsluiter maken de leerlingen opdracht 1.4: ze denken na over wat poëzie nu voor hen betekent. Dit schrijven ze op post-its en plakken ze in de bundel.

1.2 Verschillende soorten gedichten

Materiaal:

- Werkbundel
- Extra papier, schaar, lijm, potloden... voor creatieve opdrachten.

Tijdsduur:

➤ Sonnet	30 min
➤ Haiku	20 min
➤ Stiftgedicht	40 min
➤ Limerick	20 min
➤ Vormgedicht	40 min
➤ Sms-Gedicht	30 min
➤ Collagepoëzie	50 min
➤ Stripgedicht	50 min
➤ Posterpoëzie	50 min

Totaal 330 min

Doelstellingen:

- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een sonnet.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een haiku.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een stiftgedicht.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een limerick.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een vormgedicht.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een sms-gedicht.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van collagepoëzie.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een stripgedicht.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van posterpoëzie.

Lesverloop:

In dit deel worden de verschillende soorten gedichten besproken. Wat zijn de kenmerken van deze gedichten, hoe zien ze eruit?

Er is ook ruimte vrijgelaten om zelf te experimenteren met deze dichtvormen.

Het is ook aangeraden om na ieder gedicht de inhoud te bespreken: waar gaat dit over volgens jou? Waarom denk je dat?

1.3 Dichtkenmerken

Materiaal:

- Werkbundel
- Kaartjes met ongewone/ leuke/ humoristische woorden of woordgroepen

Tijdsduur:

- Rijm: moet een gedicht rijmen? 20 min
- Rijm: eindrijm: rijmschema's 25 min
- Gedichtenmixer 20 min
- Rijm: halfrijm, volrijm, binnenrijm 25 min

Totaal: 90 min

Doelstellingen:

- De leerlingen kunnen hun mening uiten over rijm in een gedicht.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat een rijmschema is.
- De leerlingen kunnen het rijmschema van een gegeven gedicht aanduiden.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat halfrijm/volrijm/binnenrijm is.

Lesverloop:

Inleiding: moet een gedicht rijmen? Wat vinden de leerlingen hiervan? Is rijm noodzakelijk? Hierna lezen de leerlingen een tekst uit 'Waarom een buitenboordmotor eenzaam is' van Joke van Leeuwen. Hierin komen de verschillende soorten eindrijm aan bod.

Als energizer kan de leerkracht de opdracht 'gedichtenmixer' geven.

De leerlingen krijgen individueel (of in duo's/ groepjes, afhankelijk van de klasgrootte) kaartjes met leuke, grappige woorden of woordgroepen.

Met deze woorden of woordgroepen proberen ze een gedicht te componeren. Ze mogen de zinnen ook een beetje aanpassen (bijvoorbeeld lidwoorden, bezittelijke voornaamwoorden, enzovoorts,... toevoegen)

Voorbeelden van woord(groepen) die je kunt gebruiken:

- Helaas pindakaas	- Timmerman	- Meisje	- Verwonderen
- Zwerven	- Vliegenvlug	- Donderen	- Omhooggevallen
- Woorden	- Blijven	- Uittellen	- Koffiekan
- Hebben	- Gek	- Jonkman	- Zijn
- Bolletjespapier	- Theedoek	- Held	- Hier

Voorbeeld van een gedicht dat hiermee kan worden gevormd:

*Het gekke meisje is m'n held
Ik heb mijn woorden
Uitgeteld.*

1.4 Stijlfiguren

Materiaal:

- Werkbundel
- Extra papier, schaar, lijm, potloden... voor creatieve opdrachten.
- Beamer of smartbord
- Filmpje 'Alles kan beter – Pleonasme'

<https://www.youtube.com/watch?v=XXcxFi-rYBU>

Tijdsduur:

➤ Inleidend filmpje + bespreking	20 min
➤ Tautologie	20 min
➤ Pleonasme	20 min
➤ Herhaling	20 min
➤ Enjambement	15 min
➤ Chiasme	30 min
➤ Oxymoron	20 min
➤ Paradox	15 min
➤ Parallellisme	20 min

Totaal

160 min

Doelstellingen:

- De leerlingen kunnen hun mening uiten over een gedicht.
- De leerlingen kunnen acht stijlfiguren opnoemen.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een tautologie.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een pleonasme.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een herhaling.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een enjambement.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een chiasme.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een oxymoron.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een paradox.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een parallellisme.
- De leerlingen kunnen bovenstaande stijlfiguren herkennen in een gedicht.
- De leerlingen kunnen zelf een voorbeeld geven van bovenstaande stijlfiguren.

Lesverloop stijlfiguren:

De leerlingen bekijken het filmpje 'Alles kan beter – Pleonasme'. Hierna wordt er gevraagd wat er zo grappig is in het filmpje. De leerlingen antwoorden dat de presentator steeds hetzelfde zegt. Hierna vraagt de leerkracht naar voorbeelden uit het filmpje. Deze kunnen worden genoteerd op het bord. Hierna kan de leerkracht eventueel de leerlingen zelf voorbeelden laten bedenken. Deze worden ook op het bord genoteerd. Later kunnen deze gelinkt worden aan de juiste stijlfiguur.

Na de inleiding worden de stijlfiguren besproken. Er wordt vertrokken vanuit een voorbeeldgedicht. De leerkracht bespreekt eerst de inhoud van deze gedichten alvorens verder te gaan.

- *Waarover gaat dit gedicht?*
- *Hoe weet je dat?*
- *Gebruikt de dichter symboliek? Welke dan?*
- *Rijmt het gedicht? Waarom wel/niet? Op welke manier?*

Hierna worden verschillende stijlfiguren verder uitgediept. Het hangt van de leerkracht af hoe diep hier al dan niet op wordt ingegaan. Je kan de leerlingen zelf een voorbeeld laten verzinnen, een gedicht zoeken waarin deze stijlfiguur voorkomt, zelf een gedicht met deze stijlfiguur laten maken...

1.5 Beeldspraak

Materiaal:

- Werkbundel
- Extra papier, schaar, lijm, potloden... voor creatieve opdrachten.

Tijdsduur:

Inleiding	20 min
Vergelijking	35 min
Metafoor	50 min
Personificatie	15 min
Synesthesie	25 min
Totaal	145 min

Doelstellingen:

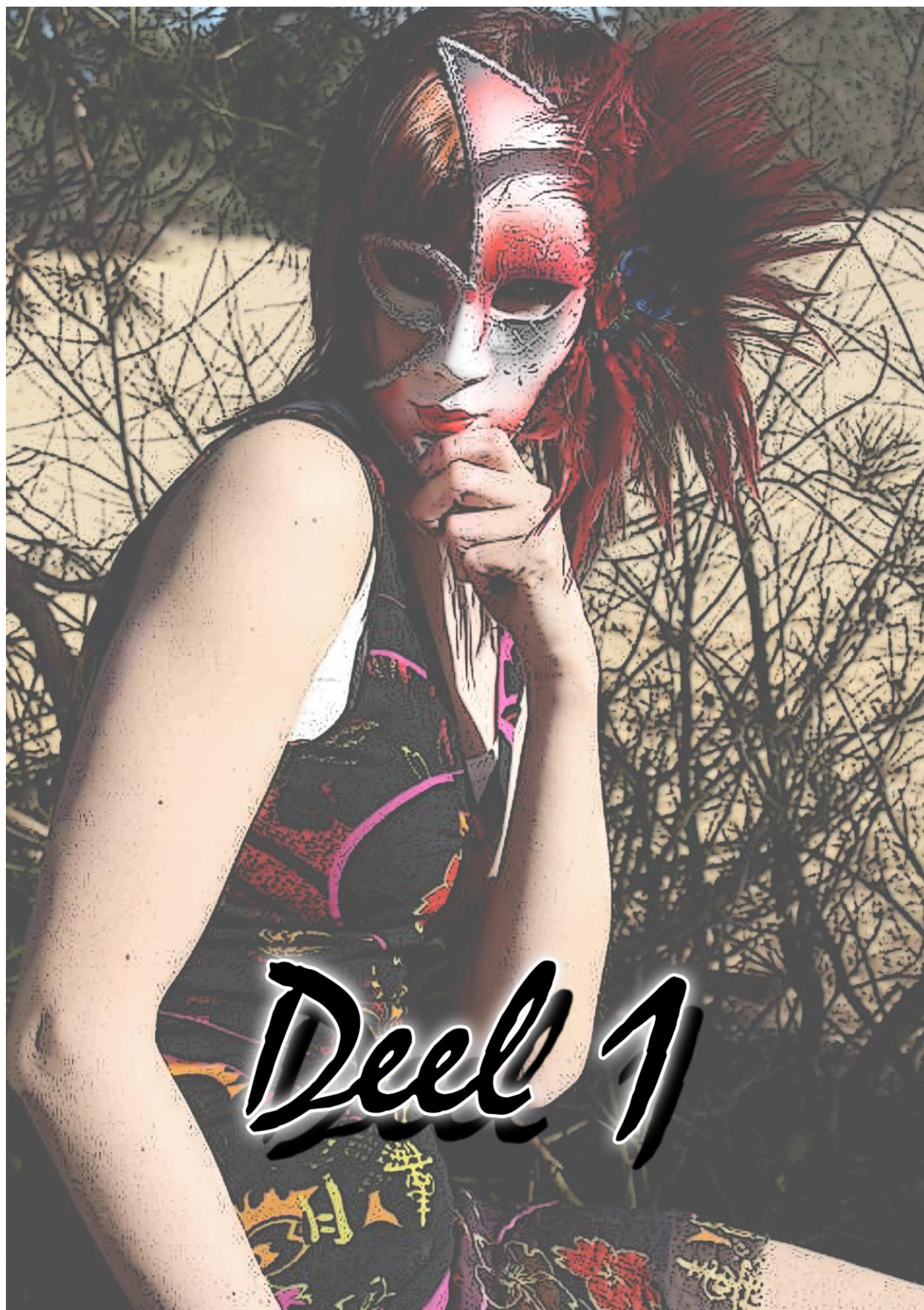
- De leerlingen kunnen vijf vormen van beeldspraak opnoemen.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een vergelijking.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een metafoor.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een personificatie.
- De leerlingen kunnen uitleggen het verschil uitleggen tussen een vergelijking, een metafoor en een personificatie.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van synesthesie.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van metonymie.
- De leerlingen kunnen uitleggen wat de kenmerken zijn van een paradox.
- De leerlingen kunnen bovenstaande beeldspraak herkennen in een gedicht.
- De leerlingen kunnen zelf een voorbeeld geven van bovenstaande beeldspraak.

Lesverloop:

In de inleiding wordt er uitgelegd wat beeldspraak nu precies is. Hiervoor wordt het gedicht 'Boekje open' van Ted van Lieshout gebruikt. Dit gedicht is al eerder aan bod gekomen in het begin van de bundel, dus de inhoud is al besproken. Indien dit niet het geval is kan dat nog gebeuren.

Daarna bespreekt de leerkracht de vergelijking en maken de leerlingen hier een oefening over. In het gedicht 'Er lopen overal riviertjes onder mijn vel' wordt dan weer de metafoor besproken, gevolgd door personificatie. Na deze lessen worden de kenmerken samengevat in een kader zodat de leerstof overzichtelijk blijft. Tot slot bespreekt de leerkracht synesthesie.

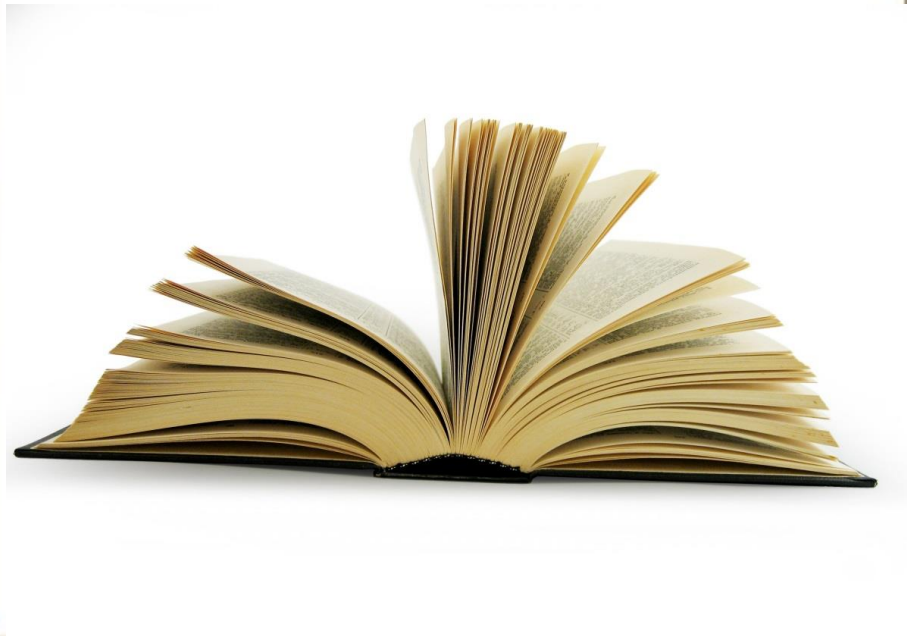

Lesmateriaal 2e graad KSO: Leerlingenbundel Boekje open

Hoe ga ik open als een boek?
ik wil mezelf eens lezen,
bladeren en kijken
hoeveel pagina's ik tel.
of ik een sprookje ben
of meer een studieboek.
zou ik mij kopen?
lenen bij de bib?
alleen stiekem lezen
hoe ik afloop en zachtjes
terugzetten in de kast?

Ted van Lieshout
Uit: Van verdriet kun je grappige hoedjes vouwen,
Leopold 1986

1. Deel 1

Inleiding

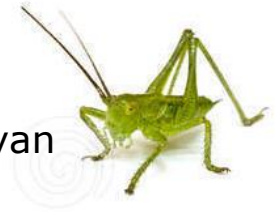
1.1 Maar wat is nu eigenlijk poëzie?¹

Het is moeilijk om hier een antwoord op te geven. Als je deze vraag aan verschillende dichters zou stellen zou je ook verschillende antwoorden krijgen, want een gedicht blijft nu eenmaal een persoonlijke beleving.

1.1.1 Poëzie is een kunstvorm

Het woordenboek leert ons dat poëzie 'het overbrengen van stemmingsbeelden of gevoelens op papier' is.

Poëzie

*Zoals je tegen een ziek dochtertje zegt:
mijn miniatuurmensje, mijn zelfgemaakt
verdrietje, en het helpt niet;
zoals je een hand op haar hete voorhoofdje
legt, zo dun als sneeuw gaat liggen,
en het helpt niet:
zo helpt poëzie.*

Herman de Coninck, Uit: 'Met de klank van een hobo'

1.1.2 Hoe schrijf je dan poëzie?

Je zou eerst al eens moeten stilstaan bij wat voor jou eigenlijk een gedicht is. Iedereen kan daar verschillend over denken. Bijvoorbeeld: "Als ik iets zo mooi mogelijk opschrijf, heb ik poëzie geschreven."

Of: "Als het mooi klinkt is het poëzie."

Of: het behoort op een bepaalde manier, dan heet het gedicht een kwatrijn, een sonnet of een rondeel, bijvoorbeeld."

¹ Gebaseerd op <http://www.poezie-leestafel.info/het-hoe-en-wat-van-poezie>

1.1.3 Waar denk jij aan bij 'poëzie'? Maak hier een brainstorm met post-its...

1.2 Verschillende soorten gedichten...

1.2.1 Sonnet²

Italiaans sonnet

Ziehier een zuiver Italiaans sonnet
 In jambische pentameter geschreven
 Dat was zo, dat is altijd zo gebleven
 Het rijm abba hoort bij 't pakket

Acht regels (2x4), daarna 't sextet
 Dus 2 terzinen - en onthoud dan even
 Een essentieel inhoudelijk gegeven:
 Er wordt na regel 8 een val gezet

Deel II is commentaar en overdenking
 Als slotconclusie na het exposé
 Dat witje heeft dus reden van bestaan

Die val (of volta) is geen val, maar zwenking
 Het schema is hier tweemaal cde
 cdcdcd wordt ook gedaan

- Drs. P

Een sonnet, of klinkdicht, is een gedicht van ..... regels, verdeeld over ..... strofen.

De eerste twee strofen bestaan elk uit ..... regels (De 'kwatrijnen')

De laatste twee strofen hebben elk ..... regels (De 'terzinen')

Duid de kwatrijnen en de terzinen aan in dit sonnet.

Wat bedoelt men met 'het rijm abba'?

² Gebaseerd op <http://www.literatuurgeschiedenis.nl>

1.2.2 Haiku

*Een handvol veren
met een liedje er omheen
hoog in de hemel.*

*-Johanna Kruit
uit: Opgeraapt aan zee*

Een haiku is een vorm van Japanse dichtkunst. Een traditionele haiku draait meestal rond een seizoen en dingen die in dat seizoen specifiek gebeuren.

In de moderne haiku vinden we veel meer thema's terug: kroegleven, liefde, vrede, mode...

Schrijfgeregels:

Regel 1: 5 lettergrepen

Regel 2: 7 lettergrepen

Regel 3: 5 lettergrepen

En nu jij!

.....
.....
.....

1.2.3 Stiftgedicht³

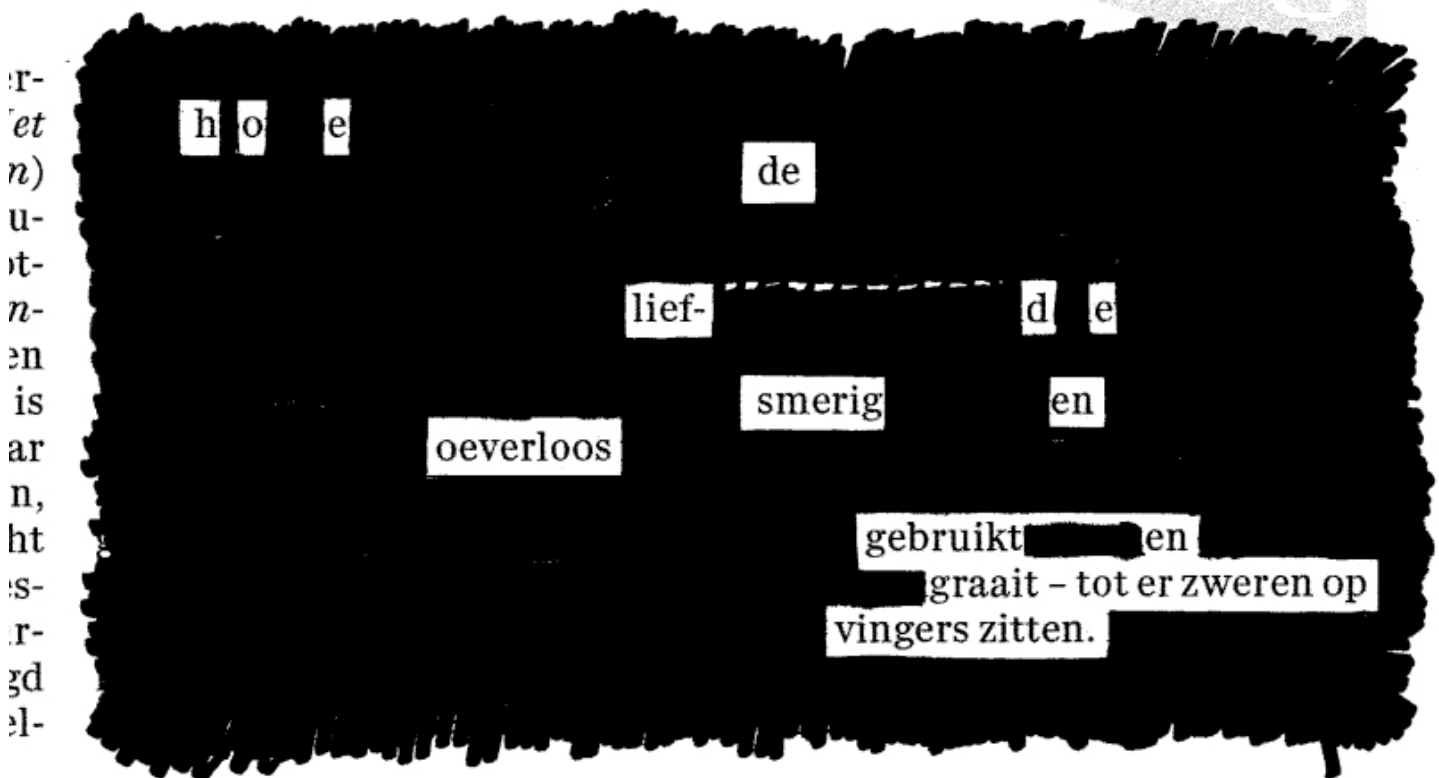
Kenmerken van een stiftgedicht:

.....

.....

.....

.....

³ <http://www.stiftgedichten.com/>

Stift je eigen gedicht hier...

**VERBEELD
JE
DE
RUIJITE**

1.2.4 Limerick⁴

***Er was eens een meisje uit Twente
dat verdiende haar centen met venten
Ze vulde doosjes, vrij klein
met poep van konijn
en verkocht die als heerlijke krenten***

- Auteur onbekend

Inhoudelijke kenmerken van de limerick:

- de eerste regel eindigt meestal op een plaatsnaam,
- ze gaan over mensen, die iets vreemds doen of beleven,
- ze zijn grappig, je kunt erom lachen.

Vorm- en structuurkenmerken van limericks:

Het is een versje van vijf regels.

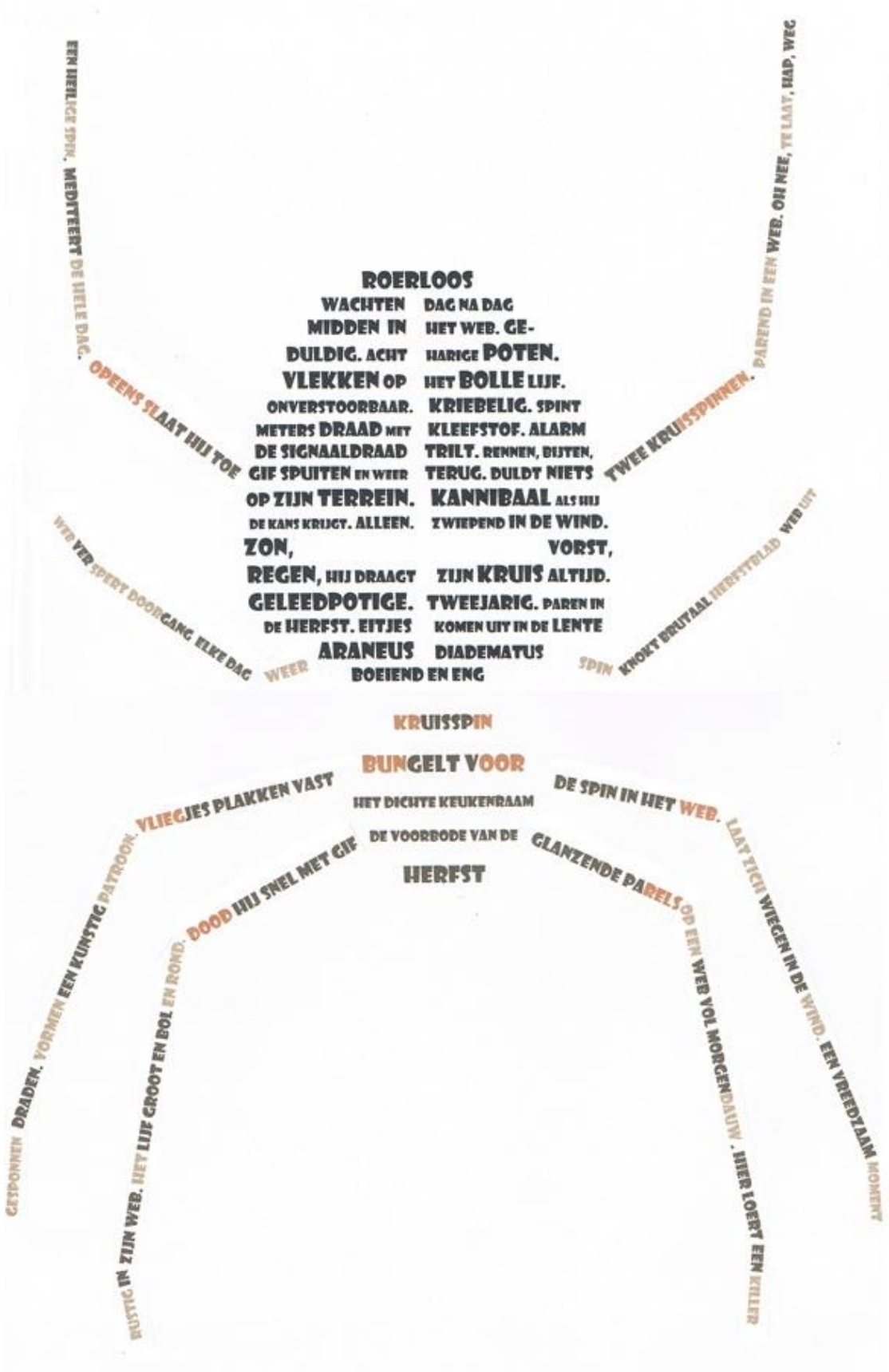
De derde en vierde regel zijn korter dan de andere regels.

De eerste, tweede en vijfde regel rijmen op elkaar en de derde en vierde regel rijmen op elkaar. (A-A-B-B-A)

---

⁴ Werkbundel poëzie - Amelie Van Den Broeck
Academiejaar 2014-2015

1.2.5 Vormgedicht/ grafisch gedicht

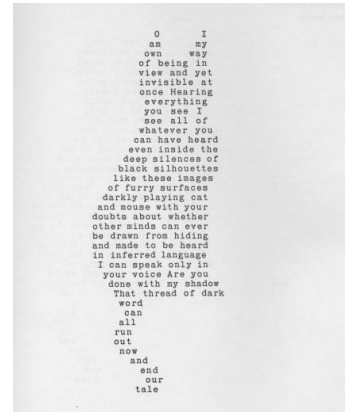
Kruisspin - Rederijderskamer

Schrijf zelf ook eens een vormgedicht.

Inspiratie nodig?

Kies een dier: Waar denk je aan? Vorm met deze woorden een afbeelding van het gekozen dier.

Je vormgedicht mag ook ergens anders over gaan!

-Auteur onbekend

Zepelin – Paul van Ostaijen

1.2.6 Sms-gedicht

Een sms-gedicht telt 160 tekens, inclusief spatie. Niet meer of minder.

Probeer het eens...

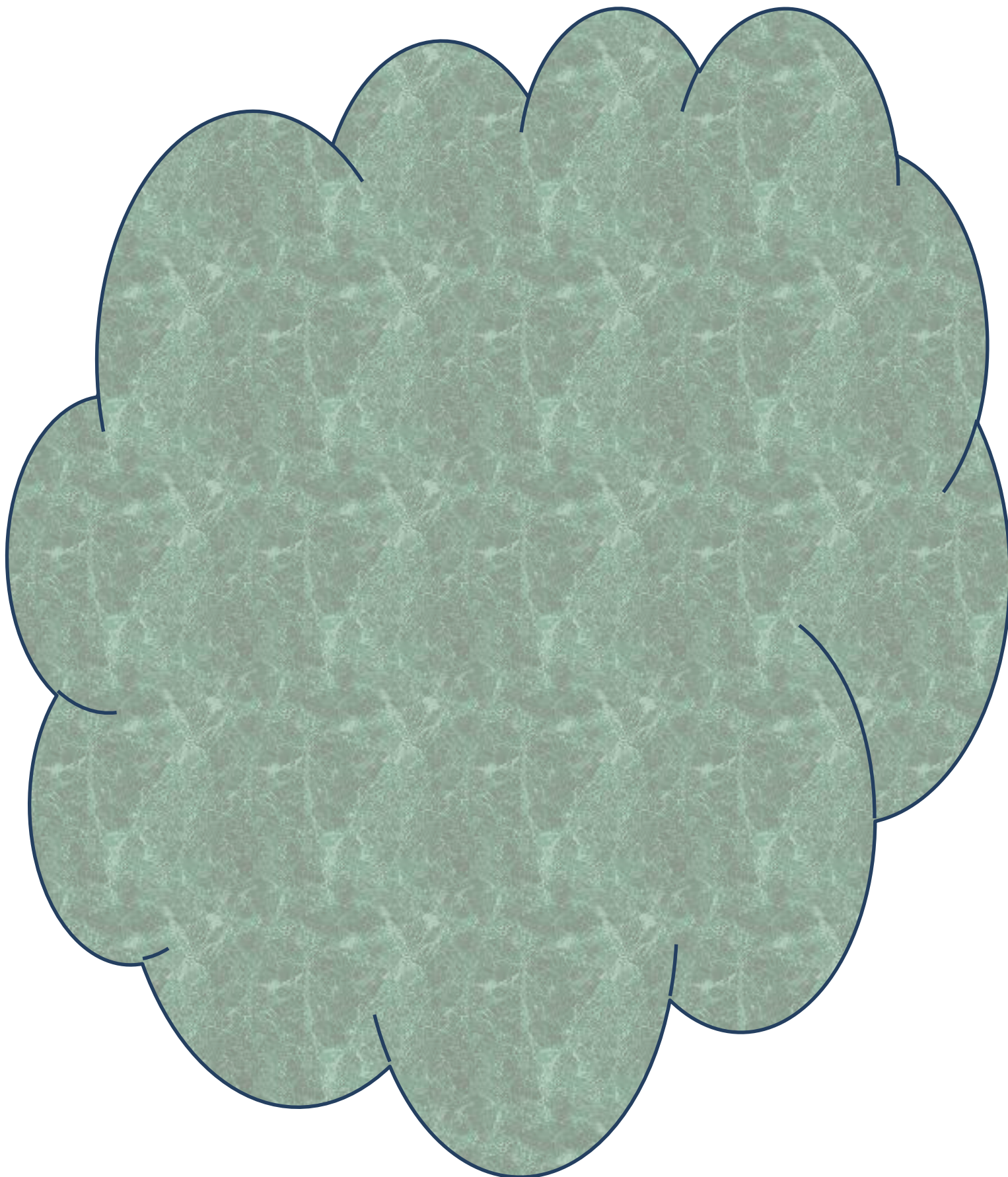
Op www.precies160.nl kan je je eigen gedicht ook inzenden...

1.2.7 Collagepoëzie

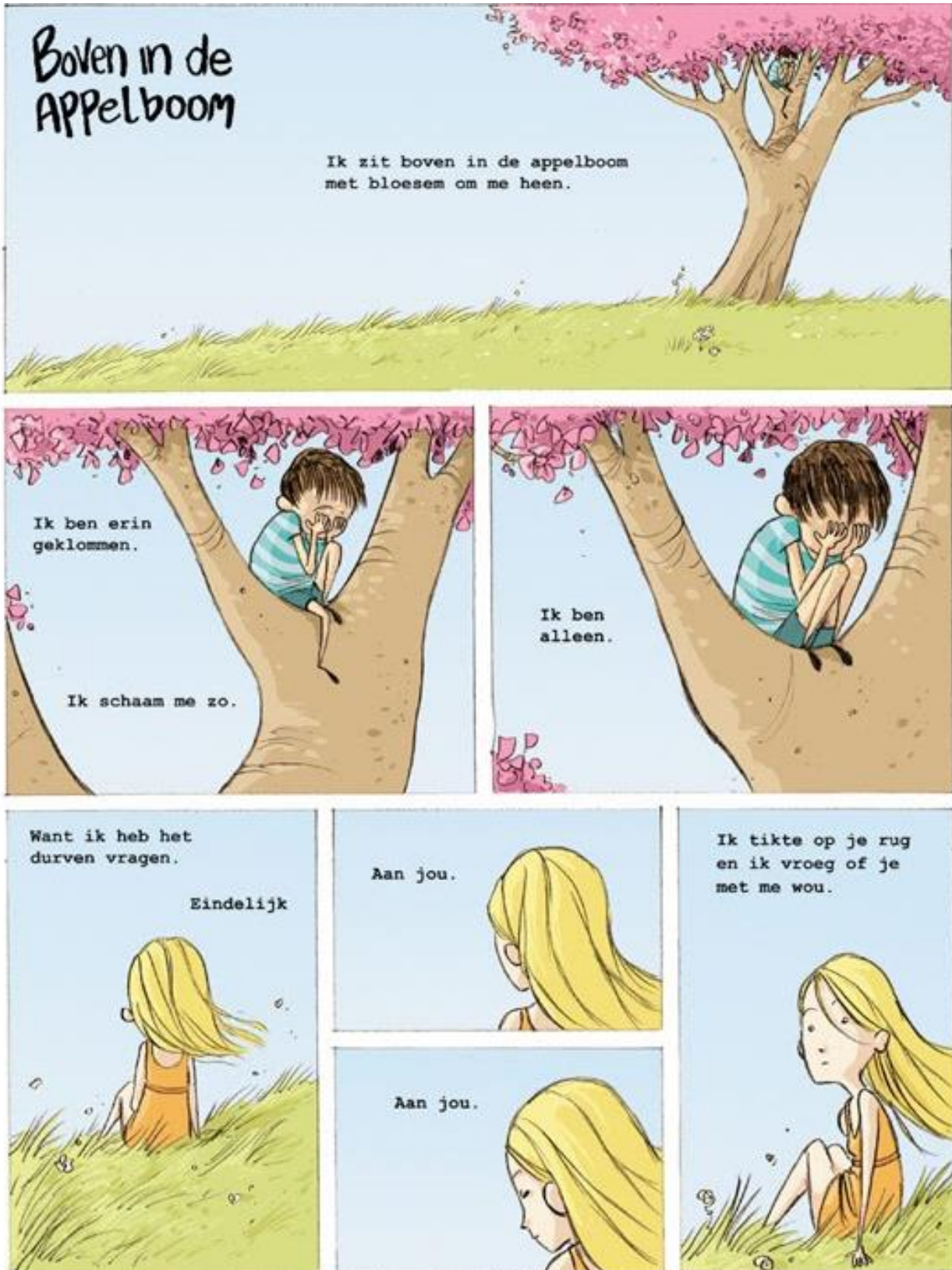
Door woorden en/of afbeeldingen te knippen en te plakken kan je ook poëzie maken.

Maak hier je eigen collagepoëzie

1.2.8 Stripgedicht

Boven in de appelboom – Paul Van Loon

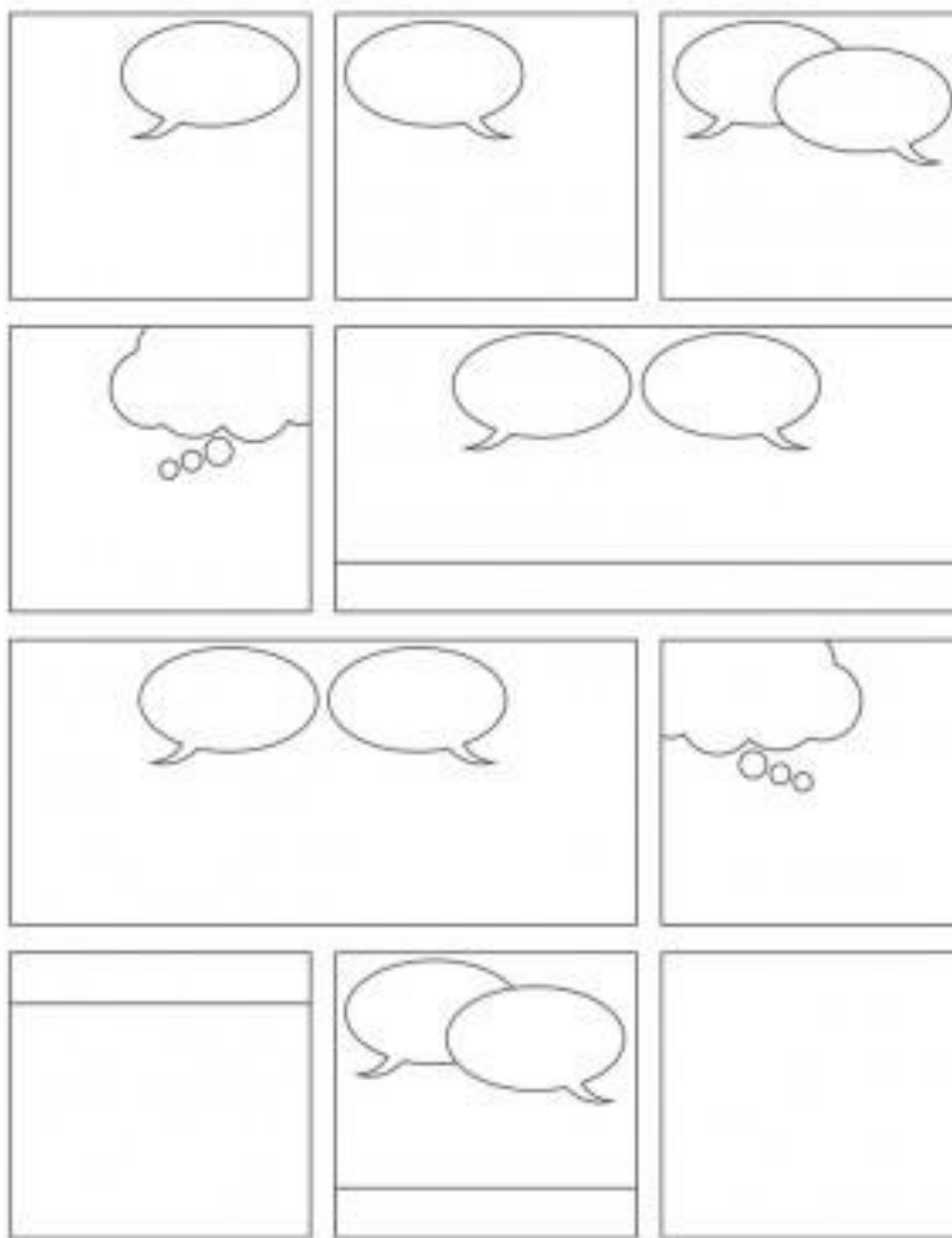
Op www.makebeliefscomic.com kan je je eigen stripgedicht maken.

De website is in het Engels, maar in dit Youtube-filmpje wordt uitgelegd hoe je deze website kan gebruiken:

<https://www.youtube.com/watch?v=xJ52bZl6Yg0>

- *Hoe maak je een stripverhaaltje – André Manssen*

Als je liever tekent, mag dit natuurlijk ook:

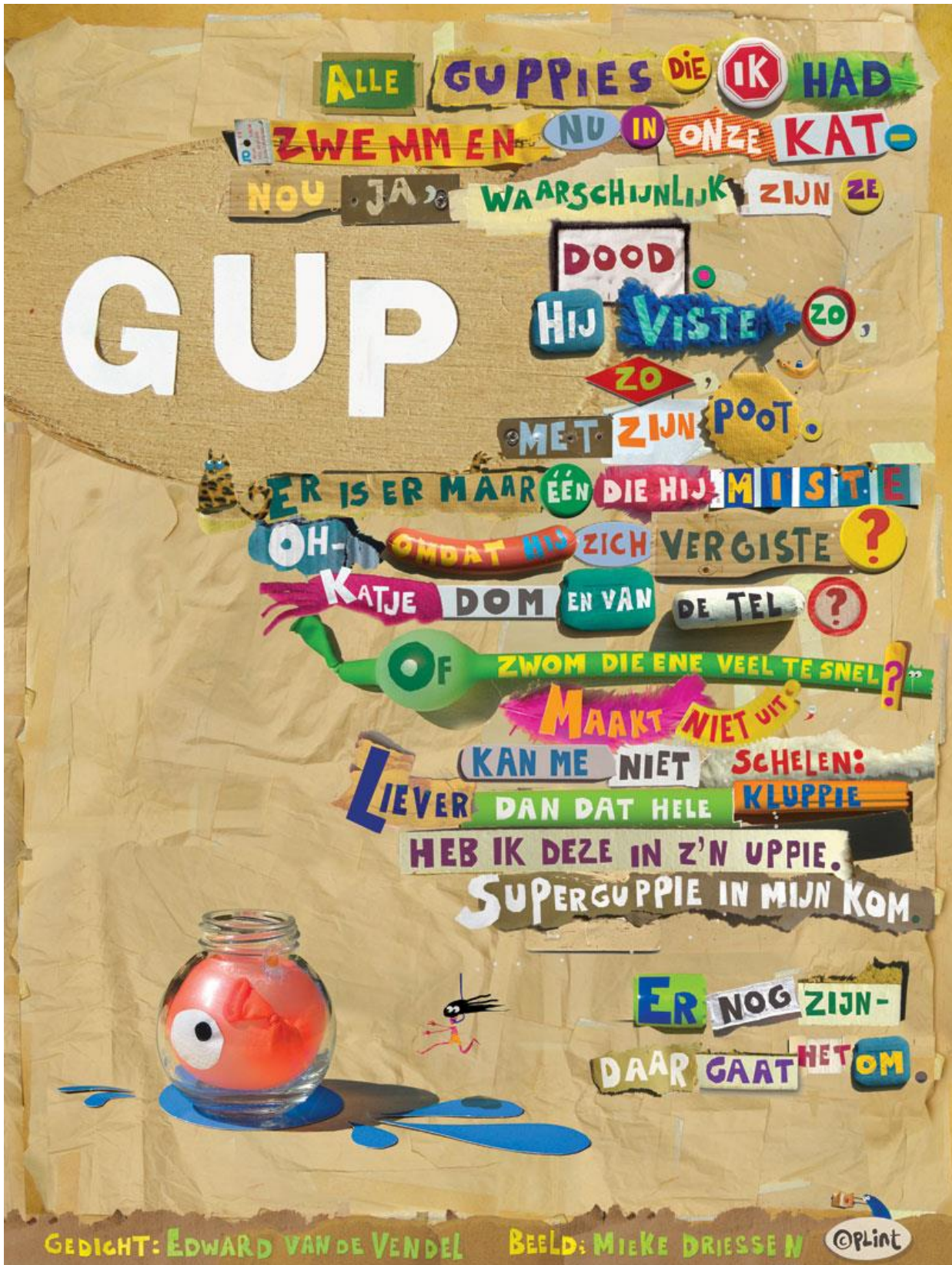

www.makebeliefscomic.com

1.2.9 Posterpoëzie

Gedicht: Edward van de Vendel, beeld: Mieke Driessen

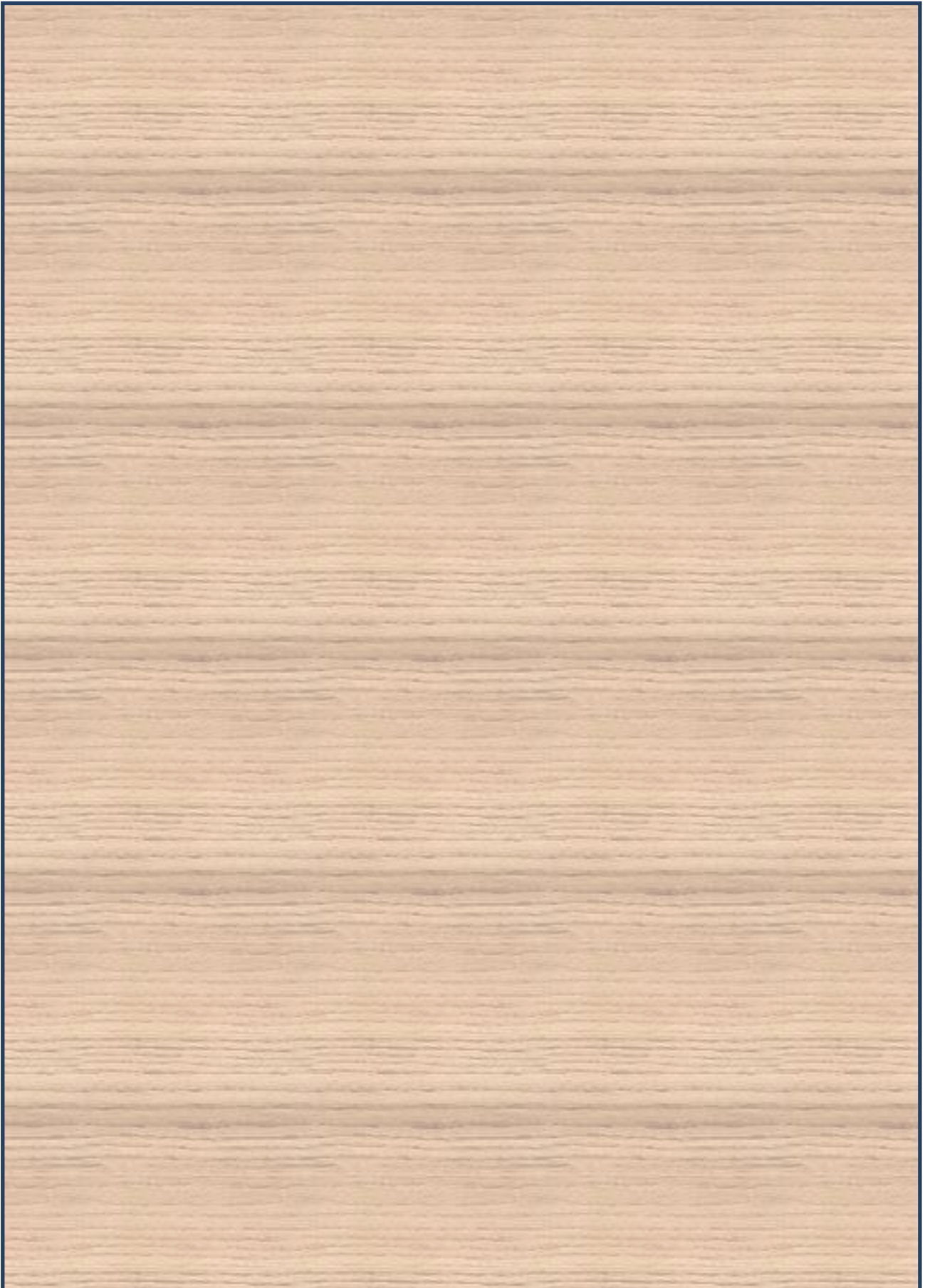
***Een beeld zegt meer dan duizend woorden, zegt men,
maar wat als het beeld bestaat uit woorden?***

Voor de opdracht 'Posterpoëzie' kies je een gedicht. Het mag een bestaand gedicht zijn, of je mag er zelf eentje maken. Dit gedicht verwerk je in een poster. De volgende vragen kunnen je op weg helpen:

- Welk gevoel krijg je bij dit gedicht? Welke kleuren passen daarbij?
- Ga je woorden uit het gedicht 'belangrijker' maken door ze bijvoorbeeld groter te schrijven, in een andere kleur te zetten...
- Welke afbeelding(en) past/passen bij jouw gedicht?

Peter te Riele – Handpastamonster

1.3 Dichtkenmerken

1.3.1 Moet een gedicht rijmen?

Neen. Niet alle gedichten zijn rijmpjes. Een gedicht mag rijmen. Maar het moet niet. Rijmende gedichten zijn vaak rustiger van sfeer. Omdat je dan rijmwoorden moet zoeken. Je legt dan al voor een stuk vast hoe een gedicht wordt, vanaf de eerste versregel. Rijm maakt gedichten ook muzikaler en magischer, zoals een toverspreuk. Als iets rijmt, lijkt het alsof het zo MOET zijn, dat het voorbestemd en dus waar moet zijn. Zoals spreekwoorden vaak: oost west thuis best.

Goed rijmen is moeilijk; je haalt er al snel een woord bij dat wel rijmt of half rijmt maar inhoudelijk niet echt in het gedicht past. Goed rijm klinkt spontaan en is eigenlijk onopvallend, zoals een goede drummer in een band.

Een gedicht KAN wel rijmen. Als je aan het woord 'poëzie' denkt, denk je vaak aan rijm. Maar welke soorten rijm zijn er allemaal?

In '*Waarom een buitenboordmotor eenzaam is*' (Joke van Leeuwen) worden de verschillende soorten rijm op een rijtje gezet.

1.3.2 Eindrijm⁵

Gedichten zijn vaak opgebouwd uit strofes. Een strofe is een (onder)deel van een gedicht met een bepaald aantal regels. Een dichter hanteert vaak een volgorde voor zijn rijmwoorden binnen een strofe, wat ook wel een **rijmschema** wordt genoemd.

Bijvoorbeeld:

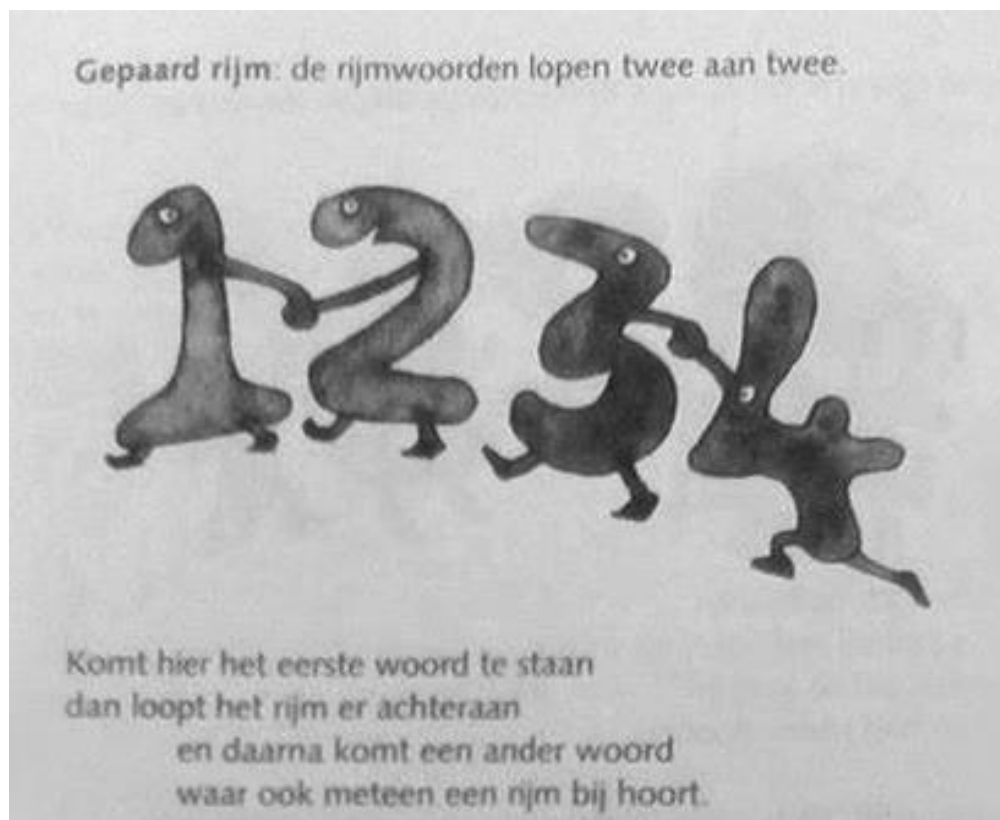
ABAB : de eerste en de derde zin rijmen op elkaar, de tweede en de vierde zin rijmen op elkaar.

AABB: de eerste en de tweede zin rijmen op elkaar, de derde en de vierde zin rijmen op elkaar.

Opdracht: Schrijf het rijmschema bij het tekstje:

- Gepaard rijm

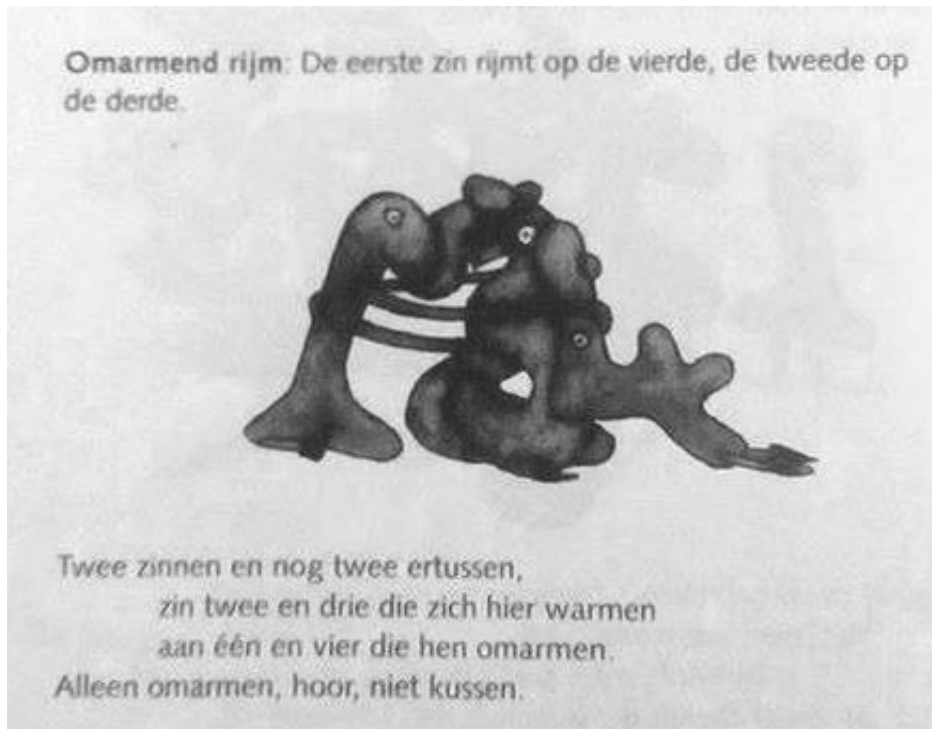
Schema .....

⁵ Uit: In 'Waarom een buitenboordmotor eenzaam is', door Joke van Leeuwen
Academiejaar 2014-2015

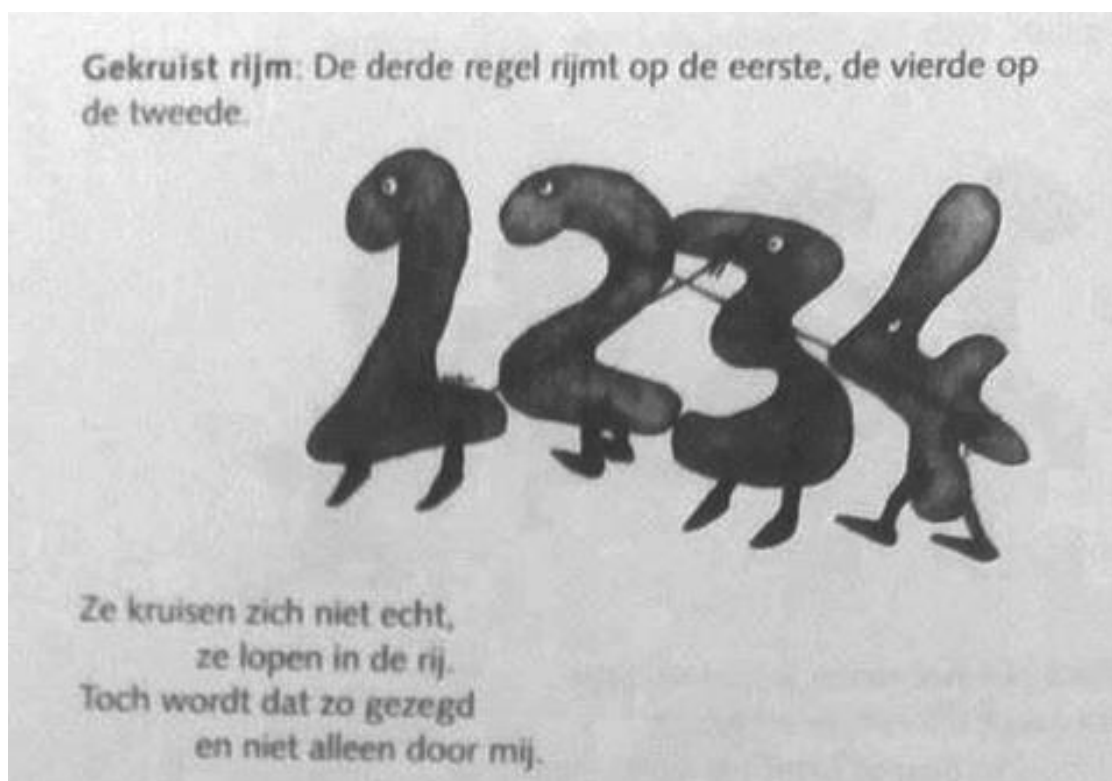
- Omarmend rijm

Schema .....

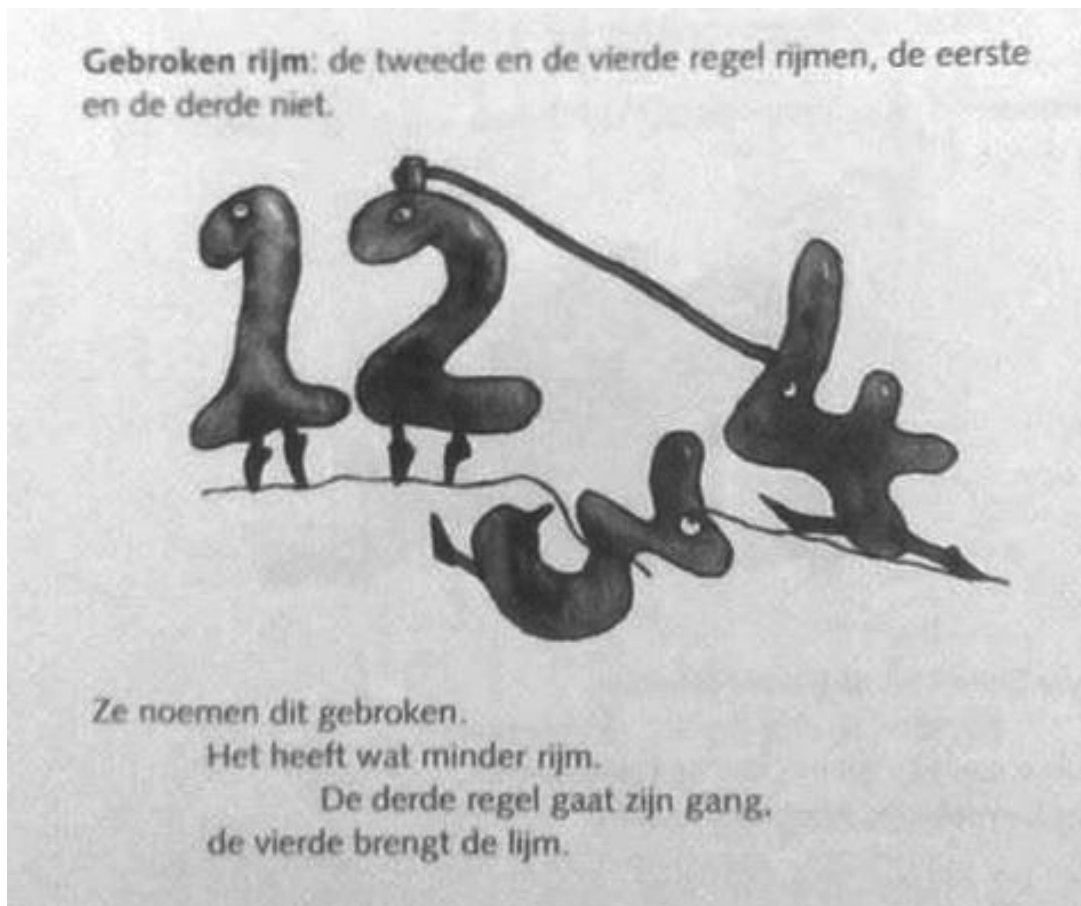
- Gekruist rijm

Schema .....

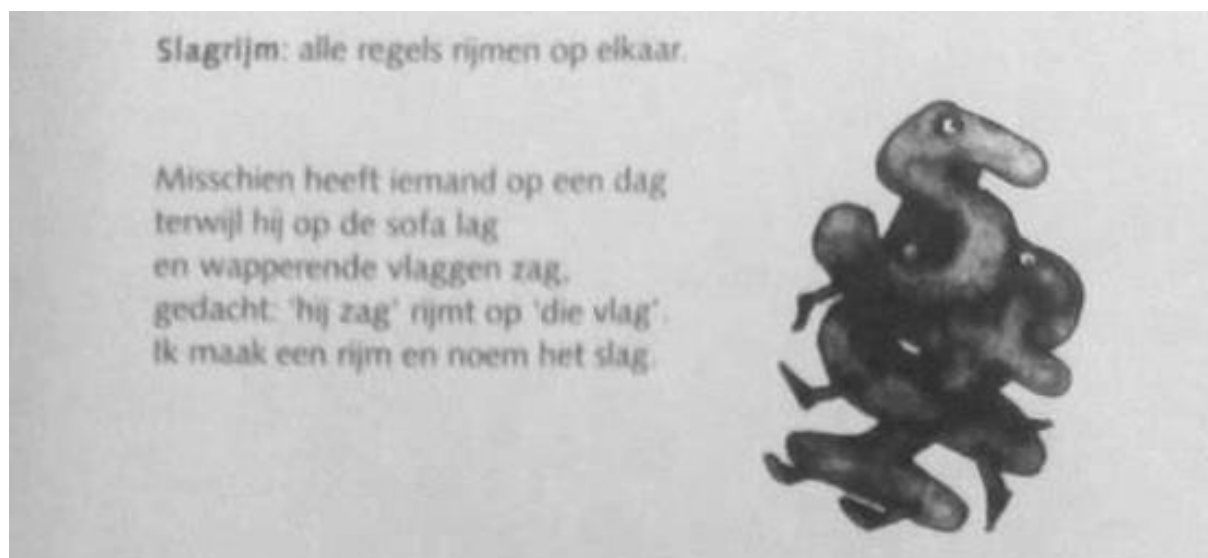
- Gebroken rijm

Schema .....

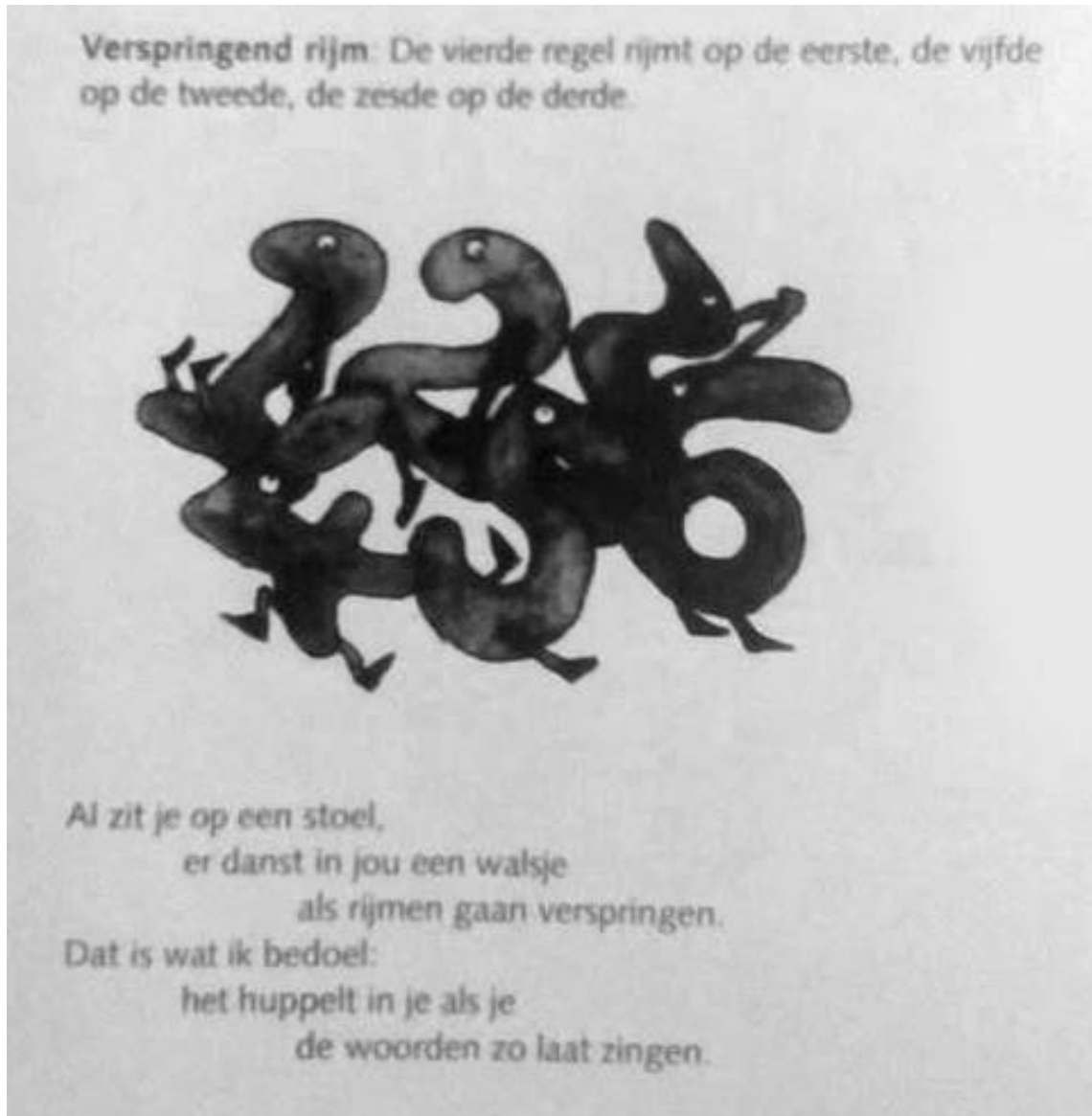
- Slagrijm

Schema .....

- Verspringend rijm

Schema .....

Opdracht: Gedichtenmixer.

Jullie krijgen kaartjes met mooie of leuke of rare woorden. Je schudt ze door elkaar, daarna leg je een paar kaartjes met woorden op willekeurige volgorde neer en je kijkt wat eruit komt. Je probeert op die manier een gedicht te componeren.

1.3.3 Halfrijm, volrijm, binnenrijm

Uit: Waarom een buitenboordmotor eenzaam is – Joke van Leeuwen

Waarom de woorden 'herfst' en 'twaalf' eenzaam zijn.

Van mijn neef die in Australië woont, hoorde ik eens een Engels versje. Ik weet niet wie het heeft geschreven. In het Nederlands zou het zo kunnen klinken:

*Er was eens een dame in Vlijmen
Die wist niet goed hoe ze moest rijmen
Ze had een begin
Maar de volgende zin
Werd alsmäär langer en langer en ze snapte niet hoe ze er op*

Halfrijm rijmt maar half: **hond** en **mand**
Volrijm rijmt helemaal: **hand** en **mand**, **praatjes** en **gaatjes**,
winkelen en **hinkelen**, een **handschoen** in een **mand doen**...
Mislukt rijm rijmt verkeerd:

*Op de weg naar Brussel
ligt een grote boom,
kan de autobussel
niet goed over koom.*

Woorden kunnen rijmen met hun eerste **medeklinkers**: man en muis, spet en spat, zeven zotte zusjes,... Dit is een **alliteratie**.

Of met de **klinkers** in het midden: stoof en kool, voelen en loeren, zeven verlegen krekels,... Dit is **assonantie**.

Of ergens in de staart, daar waar de klemtoon ligt, Dit noemt men **binnenrijm**.

marier een eind zodat iedereen die het las zou kunnen denken: 'Ja, dat is een goede manier'

De meeste woorden hebben rijmwoorden. Die zijn verzameld in een rijmwoordenboek.

Pappig – Happig – Sappig – Grappig
Eren – Beren – Deren – Heren – Meren – Peren – Weren –
Zweren – Keren – Scheren – Smeren – Sferen ...

Maar er zijn ook woorden waar je niet op kan rijmen, zoals herfst en twaalf.

*Als het herfst is
is het geen kerfstmis*

*Kijk, daar grazen twaalf
koeien en een kaalf.*

Soms lijkt het op het eerste gezicht alsof woorden rijmen, maar dan moet je ze verkeerd uitspreken:

*De weg is nog lang, het is nog ver
Ik voel mij alsmaar eenzamer*

*Bedelaars willen niet stelen
Die willen alleen maar bedelen.*

Er zijn verschillende manieren om een rijmend vers te maken. Je kunt al die manieren door elkaar gebruiken. Of helemaal niet, als je wilt dat zinnen niet aan het eind rijmen, maar in het midden of als je alleen de eerste letters van woorden hetzelfde wil laten klinken. Of als je liever helemaal niet rijmt.

1.4 Stijlfiguren

Het opzettelijk afwijken van de normale manier van schrijven.
Om aandacht te trekken of om een speciaal effect te creëren.

Bekijk het volgende filmpje uit 'Alles kan beter':

<https://www.youtube.com/watch?v=XXcxFi-rYBU>

Wat is er zo grappig?

.....
.....

1.4.1 Pleonasme

Berlijn

*de morgenlucht is een bezoedeld klee
een bladzij met een ezelsoor
een vlek
de stad
een half ontverfde vrouw*

*maar schokkend steigert zij den hemel in
als een blauw paard van Marc in 't luchtgareel*

Berlijn

de zon is geel

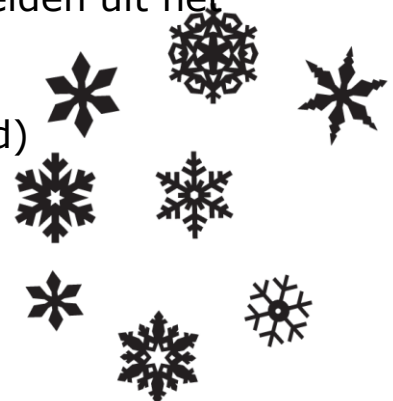
Wijmer, 2012

Wat valt je op in de laatste zin?

.....

Je zegt twee keer hetzelfde. Het verschil met tautologie (zie hieronder) is dat je iets zegt wat je al kan afleiden uit het andere woord.

- De oude grijsaard (Een grijsaard is altijd oud)
- Het groene gras (Gras is altijd groen)
- Het jonge kind (Een kind is altijd jong)
- De witte sneeuw (Sneeuw is altijd wit)
- Een houten boomstam, het natte water, ...

Verzin jij er nog?

1.4.2 Tautologie

Ook in een tautologie zeg je twee keer hetzelfde, maar met verschillende woorden:

- **Enkel** en **alleen**.
- We waren **blij** en **verheugd** elkaar weer te zien.

Opdracht: Markeer de tautologie

De jongen

*Houd ik van haar
of houd ik niet van haar...*

*En hij gooide een gulden op,
kruis was houden van.*

*Het was kruis
en hij hield van haar met nietsontziende liefde,
voor eeuwig, misschien zelfs voor altijd.*

*Maar als het nu eens munt was geweest,
dacht hij.*

*Bladeren vielen van de bomen,
vogels vlogen weg
en weer gooide hij een gulden op.*

Toon Tellegen, Uit: Kruis en munt

1.4.3 Herhaling

'Mijn moeder is mijn naam vergeten'

*Mijn moeder is mijn naam vergeten,
mijn kind weet nog niet hoe ik heet.
hoe moet ik mij geborgen weten?*

*noem mij, bevestig mijn bestaan,
laat mijn naam zijn als een keten.
noem mij, noem mij, spreek mij aan,
o, noem mij bij mijn diepste naam.*

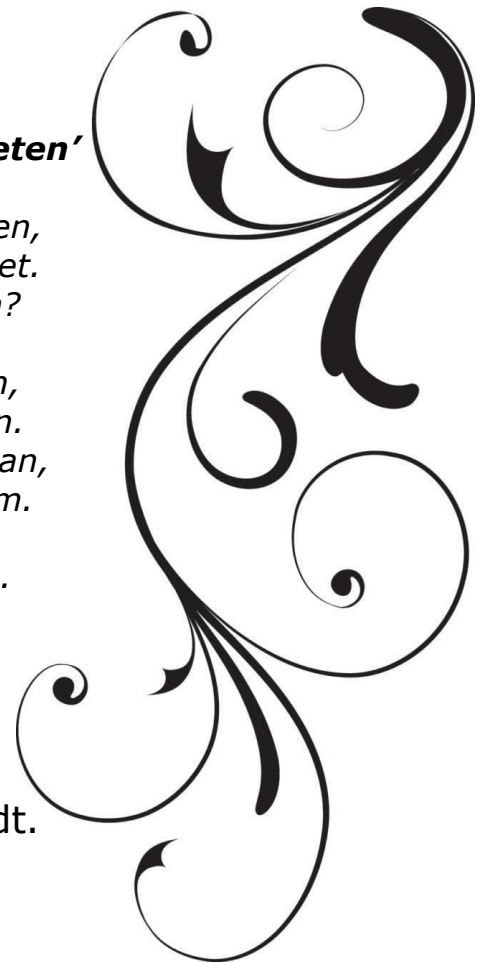
voor wie ik lief heb, wil ik heten.

Neeltje Maria Min

Je gebruikt twee keer hetzelfde woord.

- **Geld, geld** is het enige wat hem bezig houdt.
- **Ja, ja**, je kunt me nog meer vertellen.
- **Nooit, nooit** ga ik daar nog eens naar toe!

Opdracht: Onderstreep de herhaling uit het gedicht '*Mijn moeder is mijn naam vergeten*'.

1.4.4 Enjambement

Wiskunde

*Nee, zo stoer hoeft niet, tenslotte
moet ik het nu weer allemaal zelf doen. Ik trek mij af.
Het lijkt wel een hele bewerking, een
aftrekking inderdaad, ik trek mij af
van wat ik was met jou,
ik hou alleen mezelf over.*

Herman de Coninck

Wat gebeurt er tussen de 4^e en de 5^e regel?

.....
.....

Een enjambement is soms ook bedoeld om verrassend uit de hoek te komen, om de lezer op een verkeerd been te zetten. De betekenis ontsluit zich naarmate je verder leest. Bekijk het onderstaande voorbeeld maar eens even:

*Ik wil je
kussen
op mijn bed
leggen.*

1.4.5 Chiasme (Kruisstelling)⁶

Insomnia

*Denkend aan de dood kan ik niet slapen,
En niet slapend denk ik aan de dood,
En het leven vliet gelijk het vlood,
En elk zijn is tot niet-zijn geschapen.*

*Hoe onmachtig klinkt het schriel 'te wapen',
Waar de levenswil ten strijd mee noodt,
Naast der doodsklaroenen schrille stoot,
Die de grijsaards oproept met de knapen.*

*Evenals een vrouw, die eens zich gaf,
Baren moet, of ze al dan niet wil baren,
Want het kind is groeiende in haar schoot,*

*Is elk wezen zwanger van de dood,
En het voorbestemde doel van 't paren
Is niet minder dan de wieg het graf.*

J.C. Bloem, Uit: Verzamelde gedichten

Bloems poëzie is doortrokken van het besef dat wij op deze wereld zijn gezet om te sterven. Gaat 'Insomnia' hier ook over?

.....

Stelt de dichter daar in het gedicht iets tegenover?

.....

Het gedicht is bijna berustend van toon. Het drukt geen angst of verzet uit.

Toch geeft de titel, 'Insomnia', aan dat de dichter er niet in kan berusten, er niet bij in slaap kan vallen. Kun je het maken van dit gedicht zelf misschien toch als een vorm van verzet zien?

.....

*Insomnia: Slapeloosheid

⁶ Gebaseerd op <http://klassiekegedichten.net/insomnia>

Bekijk de eerste en de tweede regel eens opnieuw. Wat valt je op?

*"Denkend aan de dood kan ik niet slapen,
En niet slapend denk ik aan de dood"*

.....
.....
.....

Dit noemen we een **chiasme** of **kruisstelling**.

*"Eenzaam en verlaten,
verlaten en alleen"*

Het gebruik van een chiasme kan verschillende effecten hebben:

- een parallel tussen twee zaken aangeven,
- de verbinding tussen twee zaken benadrukken,
- een tegenstelling creëren.

Welke van deze effecten zijn hier van toepassing? Markeer deze.

Bij iemand die aan slapeloosheid lijdt, denk je aan iemand die zich eindeloos om en om draait in bed, die ligt te malen. Waarom drukt het chiasme in de eerste twee regels dit zo goed uit?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

1.4.6 Oxymoron⁷

Bekijk opnieuw het gedicht 'Insomnia'.

Regel 4: 'En elk zijn is tot niet zijn geschapen'.

Regel 12: 'Is elk wezen zwanger van de dood'.

Deze stijlfiguur noemt men een oxymoron: **m**en gaat twee tegengestelde begrippen combineren tot één begrip. Voorbeeld regel 4: je kan niet zwanger zijn als je dood bent.

Wat benadrukt de dichter met deze twee bovenstaande oxymorons?

.....

Kun je ook 'de wieg het graf' in de laatste regel als een oxymoron zien?

.....

Oxymoron komt van de Griekse woorden **oxys** en **moros**. Het eerste betekent scherp, het tweede stomp. Het oxymoron is dus zelf een oxymoron!

---

⁷ Gebaseerd op <http://klassiekegedichten.net/insomnia>

1.4.7 Paradox

Dit is een schijnbare tegenstelling. In eerste instantie lijkt de bewering niet te kloppen of vreemd, maar als je er even over nadenkt, zie je de waarheid ervan in.

Voorbeelden:

- De Nederlandse Middenstands Bank: groot geworden door klein te blijven.
- In Bosnië gooien ze bommen voor de vrede.
- Alleen een moedig mens durft te bekennen dat hij bang is.

Het verschil tussen een oxymoron en een paradox is dat een **paradox** zichtbaar tegenstrijdig is (en dus niet klopt), waardoor de spanning weer zal verdwijnen. *Het is dus een schijnbare tegenstelling.*

Bij een **oxymoron** draait alles om het verschil in betekenis en de spanning die dat met zich mee brengt. *Dit is dus een echte tegenstelling.*

1.4.8 Parallellisme⁸

*Wanneer ik morgen doodga,
vertel dan aan de bomen
hoeveel ik van je hield.
Vertel het aan de wind,
die in de bomen klimt
of uit de takken valt,
hoeveel ik van je hield.
Vertel het aan een kind,
Dat jong genoeg is om het te begrijpen.
Vertel het aan een dier
misschien alleen door het aan te kijken.
Vertel het aan de huizen van steen,
vertel het aan de stad
hoe lief ik je had*

*Maar zeg het aan geen mens.
Ze zouden je niet geloven.
Ze zouden niet willen geloven dat
alleen maar een man alleen maar een vrouw
dat een mens een mens zo liefhad
als ik jou.*

- Hans Andreus, Uit 'Voor een dag van morgen'

Bij een parallellisme is er sprake van steeds eenzelfde, zich herhalende zinsconstructie met als effect dat de nadruk nog sterker is dan bij de herhaling van een enkel woord. De tekst gaat hierdoor een beetje plechtig klinken.

Het parallellisme is een stijlfiguur die vaak voorkomt in Bijbelse teksten, met name psalmen:

*Psalm 150:
Looft God in zijn heiligdom;
looft hem in het uitspansel zijner sterkte.
Looft hem vanwege zijn mogendheden;*

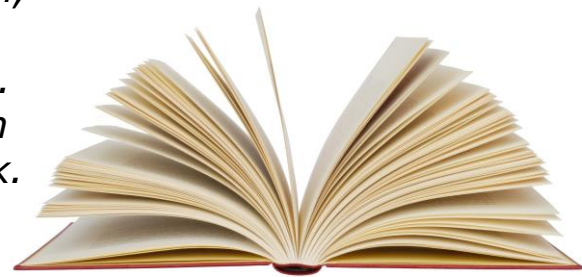
⁸ Gebaseerd op <http://www.drspree.nl/stijlfiguren-6-herhaling-parallellisme-opsomming-en-paradox/>
Academiejaar 2014-2015

1.5 Beeldspraak⁹

Je gebruikt beeldspraak als je de dingen niet bij hun naam noemt, maar er een bepaald beeld voor gebruikt. Dichters kiezen hiervoor wanneer ze het idee hebben dat een beeld beter hun emotie, gevoel of mening weergeeft. In dit gedicht gebruikt de dichter het beeld 'boek' in plaats van 'mijn leven'.

Boekje open

*Hoe ga ik open als boek?
Ik wil mezelf eens lezen,
bladeren en kijken
hoeveel pagina's ik tel.
Of ik een sprookje ben
of meer een studieboek.
Zou ik mij kopen?
Lenen bij de bieb?
Alleen stiekem lezen
hoe ik afloop en zachtjes
terugzetten in de kast?*

Ted van Lieshout, Van verdriet kun je grappige hoedjes vouwen

Wijzelf gebruiken ook regelmatig beeldspraak:
Ik schrok me **rot**. Ik voel **vlinders in mijn buik**. Mijn **prins op het witte paard**.

Je kan op verschillende manieren beeldspraak weergeven. Enkele van deze manieren worden besproken op de volgende bladzijdes.

⁹ Gebaseerd op 'Poëzie..?! Neen, poëzie!' – Poëzieweek 30 januari – 05 februari
Academiejaar 2014-2015

1.5.1 Vergelijking

Je vergelijkt iets met iets anders omdat er overeenkomst is. Het beeld wordt ingeleid door 'als' of een vorm van het werkwoord 'lijken'. Je vernoemt hetgene waarmee je het onderwerp vergelijkt.

- Jouw kamer ziet eruit **als** een zwijnenstal
- Leg je hand op **dit papier, mijn huid.**
- Je kamer **lijkt** wel een **kloostercel.**

Opdracht A: bedenk in korte tijd een aantal vervoermiddelen, kledingstukken, hoofddeksels, meubels, voorwerpen in de keuken, sportartikelen, beesten.

Noteer ze in kolom één. Zorg dat je een lange lijst hebt.

Opdracht B: bedenk goede eigenschappen van je buurman of buurvrouw. Noteer ze in kolom twee.

Voorwerpen	Eigenschappen

Opdracht C: kies uit lijst één woorden die goed bij een eigenschap uit lijst twee passen en breng ze met elkaar in verband in twee regels.

Een voorbeeld om je op gang te helpen:

Je bent zoals ..... (voorwerp)
omdat ..... (goede eigenschap)

Je bent zoals een luie stoel,
omdat je zo gezellig bent.

Nu ben je zelf aan zet: ¹⁰

Je bent zoals

.....

omdat

.....

.....

Je bent zoals

.....

omdat

.....

.....

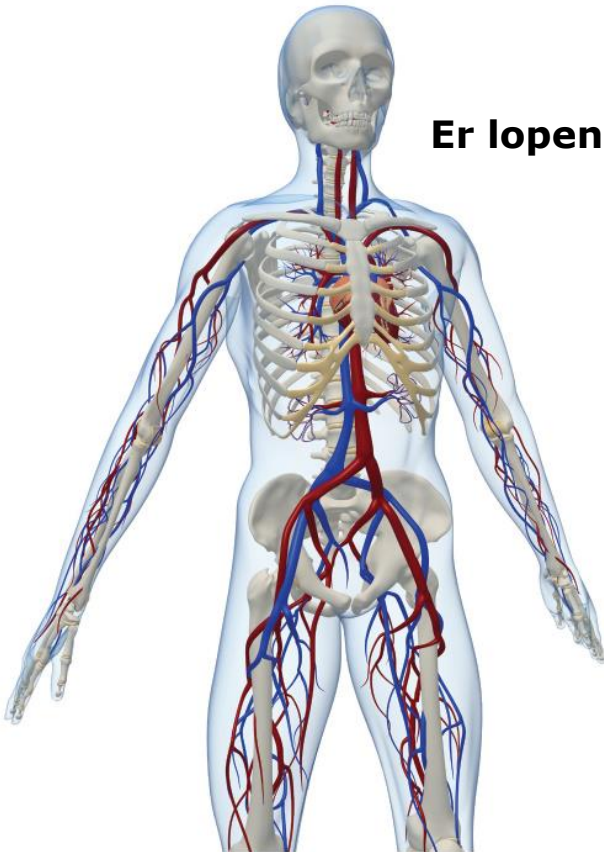
---

¹⁰ Gebaseerd op <http://ond.vsko.be/pls/portal/docs/114837.PDF>

1.5.2 Metafoor

Je geeft iets de naam van iets anders omdat er overeenkomst is, zonder datgene te noemen wat je bedoelt.

VB: De gele bal aan de hemel brandt op mijn huid.

Oefening:¹¹

Er lopen overal riviertjes onder mijn vel

*Er lopen overal
riviertjes onder mijn vel.
En ik zie die blauwe adertjes wel,
maar ik voel ze niet,
ik hoor ze niet,
ik weet niet waarheen ze stromen.
Mijn lijf is een terrein
waar ik zelf niet kan komen.
Mijn lijf is een geheim
met een huid,
hier aan de buitenkant.
Ik kan niet bij mezelf naar binnen.
Ik ben mijn eigen
buitenland.*

"Er lopen overal riviertjes onder mijn vel" / Edward van de Vendel. In: De groeten van Superguppie. (Querido, 2008)

- Waarmee vergelijkt de dichter zijn aders? Waarom kiest hij net dit?

.....
.....

- De dichter verwondert zich erg over zijn aders. Wat vindt hij er zo bijzonder, zo speciaal aan?

.....
.....

- Wat bedoelt hij met 'Ik ben mijn eigen buitenland'?

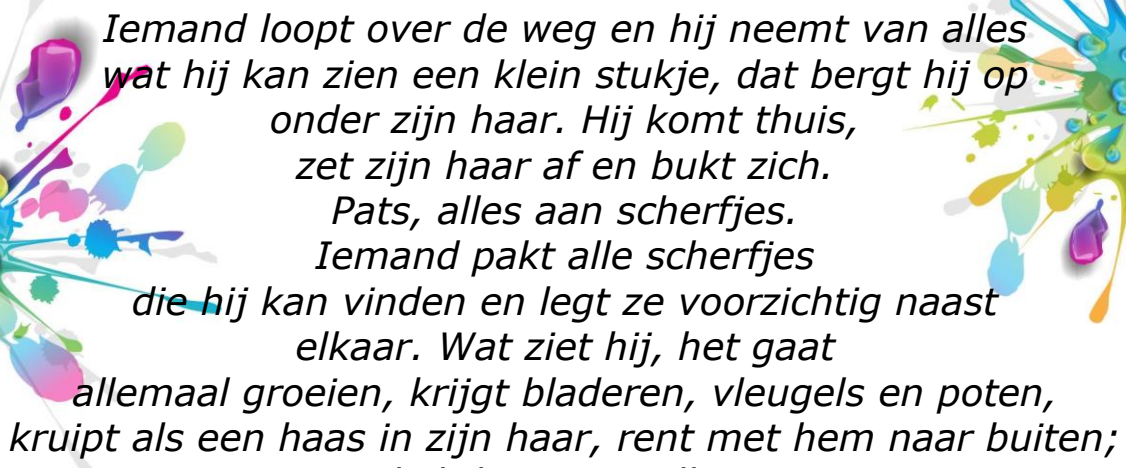
.....

¹¹ Gebaseerd op 'Poëzie..?! Neen, poëzie!' – Poëzieweek 30 januari – 05 februari

Opdracht¹²: maak zelf een tekening of schilderij, waarbij je een lichaam of lichaamsdeel zo weergeeft dat je ziet waarmee het vergeleken wordt, bijv. een voet waarvan de grote teen vervangen is door een schildpadje...

Pats

*Iemand loopt over de weg en hij neemt van alles
 wat hij kan zien een klein stukje, dat bergt hij op
 onder zijn haar. Hij komt thuis,
 zet zijn haar af en bukt zich.
 Pats, alles aan scherfjes.
 Iemand pakt alle scherfjes
 die hij kan vinden en legt ze voorzichtig naast
 elkaar. Wat ziet hij, het gaat
 allemaal groeien, krijgt bladeren, vleugels en poten,
 kruipt als een haas in zijn haar, rent met hem naar buiten;
 struikelt hij, pats, alles vrij.*

"Pats" / Eva Gerlach. In: Hee meneer Eland. (Querido, 1998)

Zijn die stukjes/scherfjes dingen die je echt kan vastpakken?

.....
 .....

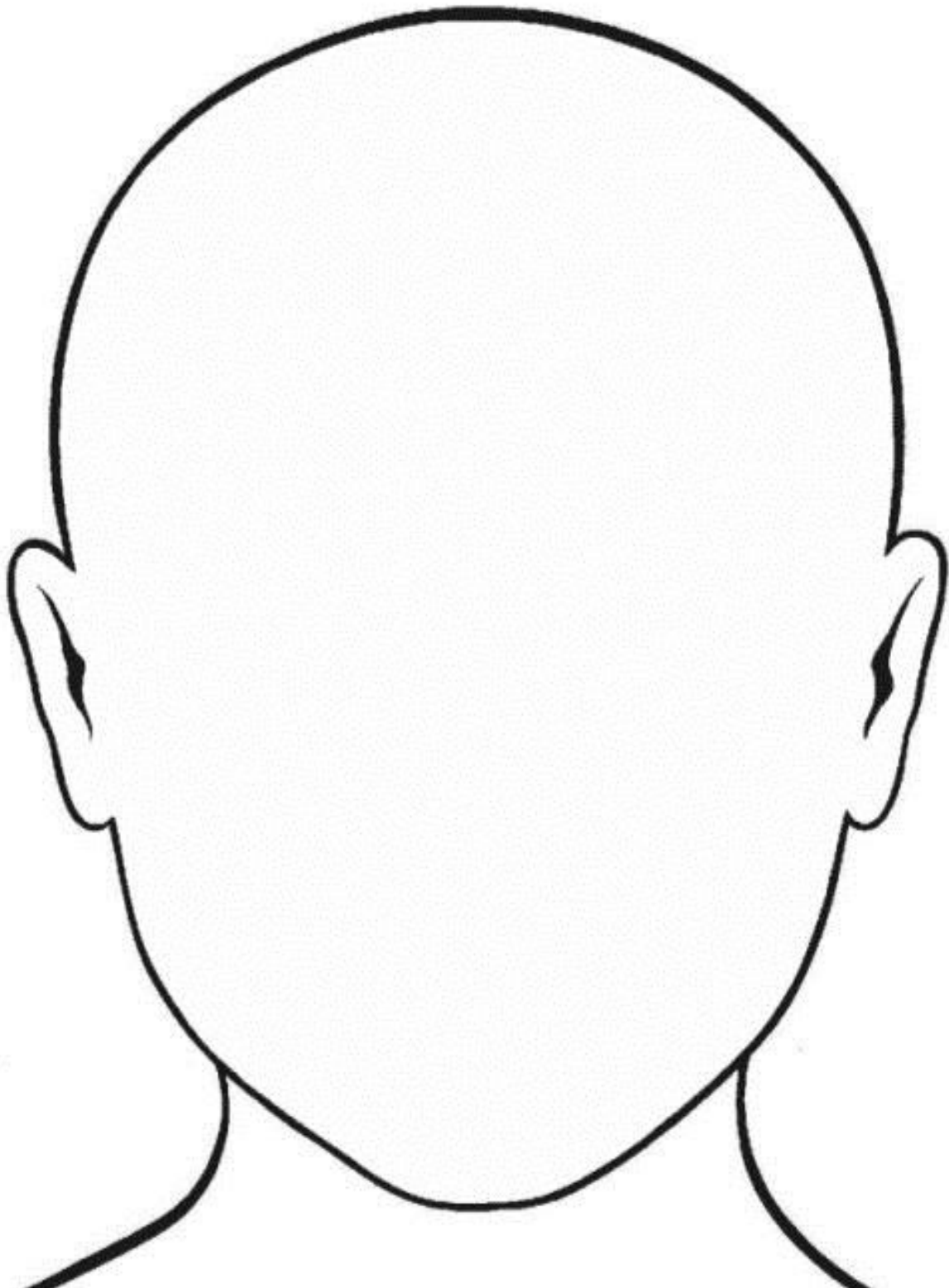
Zouden al die scherfjes misschien ook beelden, herinneringen, gevoelens kunnen zijn?

Beelden, gedachten en gevoelens zijn dingen die je niet vast kan pakken. Waar ben jij zo allemaal mee bezig in je hoofd?

.....
 .....

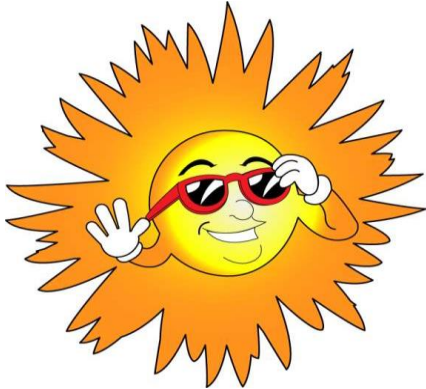
¹² Gebaseerd op 'Poëzie..?! Neen, poëzie!' – Poëzieweek 30 januari – 05 februari

Neem een foto van jezelf, snij er de bovenkant van je hoofd vanaf en kleef tussen de rest van je gezicht en de bovenkant van je schedel foto's, prenten, tekeningen enz. van dingen die in je hoofd omgaan, waar jij mee bezig bent, ...

1.5.3 Personificatie

Iets wordt voorgesteld als een levend wezen.

*Ooit was er die knal
waarvan het geluid nog nazindert
in de wind die om de bomen slaat
of was het God
die na herhaalde mislukkingen
zuchtte
en zo een hoopje niets
in het leven blies
of was er
een vlekje inkt
dat begon te dansen
toen sterren discolichten
over de hemel wierpen
en zo
het sprookje schreef
waarin ik leef*

Frauke Pauwels, een hommage aan Ben Reynders

A. In dit gedicht komt nog een andere vorm van beeldspraak voor. Hoe worden "wind", "inkt" en "sterren" hier voorgesteld?

.....
.....

B. Uit welke woorden leid je dit af?

.....
.....
.....
.....
.....

We noemen deze vorm van beeldspraak **verpersoonlijking of personificatie**

Korte samenvatting: ¹³

Naam	Wat?	Voorbeeld
Vergelijking	Je vergelijkt iets met iets anders omdat er overeenkomst is en je noemt het onderwerp waarmee vergeleken wordt.	<ul style="list-style-type: none"> - Mijn humeur is als spaghetti. - Wangen als sinaasappels. -Huid als dun papier.
Metafoor	Je geeft iets de naam van iets anders omdat er overeenkomst is, zonder datgene te noemen wat je bedoelt.	<ul style="list-style-type: none"> - Hoe heb je ooit met die ezel kunnen samenwerken? - Na de wedstrijd moest de scheidsrechter de kemphanen uit elkaar trekken.
Personificatie	Dingen die worden voorgesteld als een levend wezen.	<ul style="list-style-type: none"> - De herfst blaast op de hoorn. - Het bankstel zuchtte en steunde toen mijn tante ging zitten.

¹³ Extra filmpje ter verduidelijking: <https://www.youtube.com/watch?v=SFGXL6gsfRo>

1.5.4 Synesthesie

Synesthesie

*De bittere smaak van koffie op mijn huid
 hoewel de zon mijn gehoor verblindt
 kan ik de koude ruiken*

*de geur van perzik proef ik nu
 ze is magenta, wat klinkt ze mooi
 ik laat mijn zintuigen mij bedriegen
 als een junk, ach laat ze maar*

*ik ben nu nergens, ik voel je niet
 hier wil ik blijven, zonder jou.*

Charly – Gedichtenfreaks.nl

Als je twee zintuigen met elkaar combineert, dan maak je een synesthesie. Zo kun je bijvoorbeeld horen en zien combineren in *schreeuwende kleuren*. Dit is de meest bekende.

Andere voorbeelden van de synesthesie zijn:

*Bittere kou (smaak en tastzin)
 Warme tonen (tastzin en gehoor)
 Schilderachtig schelden (zien en horen)*

Opdracht: Geef een voorbeeld van een zintuigelijke ervaring

Smaak: *bitter,* .....

Gehoor: *muzieknoten,*.....

Geur: .....

Tastzin: .....

Zicht: .....

Combineer deze zintuigen nu en maak je eigen synesthesie:

.....

Lees het volgende gedicht van Bart Moeyaert

1.6 Siberië

Siberië

Geef me je jas
van bont van teddyberen.
Leg je arm om me heen
en al je winterkieren.
Zoen me
tot ik warm word.
Zoen me
tot ik spin.
Trek je eigen huid dan uit,
stop mij eronder in.
Sus me met je harts slag:
wij ons wij ons wij ons.
Maak van dit veel te grote bed
een heel klein fort van dons.

Bart Moeyaert - Verzamel de Liefde

- Jullie gaan per twee aan de slag, om eens te overleggen. Lees dit gedicht eens grondig door. Je schrijft de indrukken op die je tegenkomt. Welke emoties komen er tijdens het lezen in je op? Welk gevoel brengt dit voor jou mee?

.....
.....

- Wordt er gebruik gemaakt van een rijmschema? Zo ja, welk?

.....

- Wordt er gebruik gemaakt van stijlfiguren? Markeer en benoem ze!

- Wordt er gebruik gemaakt van beeldspraak? Wat zou de schrijver ermee bedoelen?

.....
.....
.....
.....

2 Deel 2

2.1 Beeldende & Architecturale Kunsten: ¹⁴

Literatuur op je scherm...

Neem eens een kijkje op de website www.nobodyhere.com. Het is heel simpel: klik gewoon maar wat, kijk eens rond en geniet!

Jogchem Niemandsverdriet gunt je een kijkje in zijn hersenspinsels ... Dit is een voorbeeld van een **digitaal beeldgedicht**. Denk eens na over de volgende vragen...

- Wat is je eerste indruk?
  - Wat zie je precies?
- Wat betekent het, denk je?
  - Hoe weet je dat?
  - Wat vind je ervan?
- Wat sprak je het meeste aan? Waarom?

Jogchem
Niemandverdriet
en het spijt me
van alles wat gaat
komen.

Genetische
manipulatie moet
je niet overdrijven.

genetisch
belevenis

eenvoud

zelfkritiek

pleister

thee

oogbollendieet

Wat is een digitaal beeldgedicht?

.....

.....

.....

¹⁴Deze les is gebaseerd op: www.SLO.nl – Lesbrieft – Ben ik in beeld? – December 2010
Academiejaar 2014-2015

Poëzie in vele vormen...

Poëzie kan een manier zijn om jezelf voor te stellen zodat anderen je beter leren kennen. Dat kan natuurlijk ook in een gesprek of in een verhaal, maar bij poëzie moet je heel precies nadenken welke woorden je het beste kunt kiezen om jezelf in beeld te brengen. Wie je bent, ligt niet voor altijd vast, maar wisselt voortdurend. Op school, thuis, bij vrienden, op Facebook of bij je oma heb je steeds een andere rol en ben je in een andere leefwereld. Met poëzie kun je die verschillende kanten tonen.

-Al die verschillende kanten ben jij.-

Door gedichten van anderen te lezen, leer je hun achtergronden beter kennen. En doordat jij dat leest maak je je kennis over de wereld weer een beetje groter. De oudste geschreven taal is een taal van beeldtekens. Zo'n 5000 jaar geleden ontwikkelden de Sumeriërs (zij leefden in het gebied dat nu Irak heet) het eerste schrift. Met een getekende vis gaven zij het woord *vis* aan en met een oog het werkwoord *kijken*. Je begrijpt misschien dat 'schrijven' hierdoor veel tijd kostte. Ongeveer tegelijkertijd ontstond het hiërogliefenschrift.

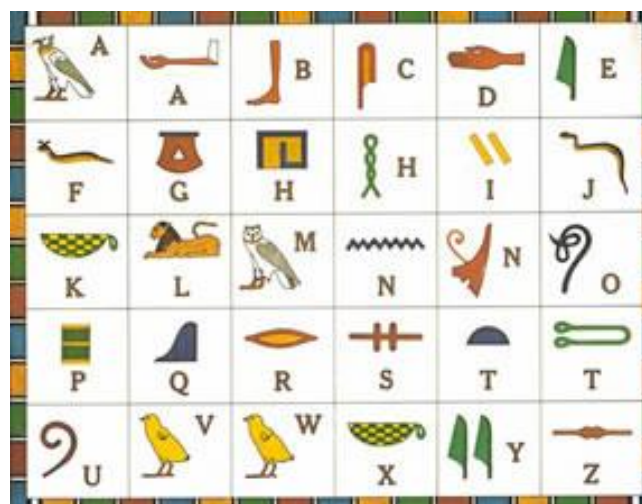
A. Zoek op wat er wordt bedoeld met hiërogliefenschrift.

.....

.....

Door de eeuwen heen ontwikkelden de beeldtekens zich langzamerhand tot letters en zo ontstonden de verschillende geschriften. Rond 1000 v. Chr. werden er in het gebied rond de Middellandse Zee diverse talen ontwikkeld.

De beeldtekens zijn trouwens niet helemaal verdwenen: denk maar eens aan het mannetje en het vrouwtje op de deuren van het toilet. Sterker nog, doordat we tegenwoordig zoveel reizen hebben we deze tekens nodig. Iedereen weet namelijk wat die plaatjes betekenen!

B. Welke talen spreek je?

.....
.....
.....

C. Wat is je moedertaal?

.....
.....

D. Spreek je dialect?

.....
.....

E. Welke talen kun je lezen?

.....
.....
.....

F. Welke talen kun je schrijven?

.....
.....
.....

Dit ben ik

Opdracht: Gedicht: dit ben ik

- Maak een gedicht over jezelf: je afkomst, je ideeën, mening, leefwereld...

Dat mag in een **zelf gekozen vorm** (in de les hebben we enkele vormen van poëzie gezien) **of** je kunt deze **aanvulzinnen** gebruiken:

Ik ben .....

Ik woon .....

Ik hou van .....

Ik wil .....

Ik wens .....

Ik droom.....

Nu! En daarom ben ik dit.

DIT BEN IK

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Vertaal (of laat het vertalen) het gedicht in het schrift van je moedertaal, schrijf het op in je dialect of laat het vertalen in een voor jou onbekende taal.

Opdracht : Beeldverzameling

- *Bedenk welke vijf dingen/personen je mee zou willen nemen als je nu naar een onbewoond eiland zou vertrekken. Maak daar foto's van.*

- *Verzamel foto's, plaatjes, maak foto's van je bureau, vriendinnen, huis, kamer, hangplek, sport, hobby, lievelingseten, enz. Het moeten dingen zijn waaraan een ander jou kan herkennen.*

*Een heldere geest
in een troebele wereld*

Lerarendeel: Beeldende en Architecturale Vorming

Voor de les

Je deelt de werkbundel uit aan de leerlingen en laat hen surfen naar de website

www.nobodyhere.com.

Dit heeft als doel de leerlingen te laten kennismaken met digitale poëzie. Op de website kom je terecht in de wereld van Jogchem Niemandsverdriet waar door hem aangeboden associaties en gedachtesprongen je rond de oren vliegen. Overal waar je klikt, is iets te beleven in een indrukwekkende combinatie van taal, beeld en geluid.

Om de leerlingen extra te prikkelen kan je hen ook extra digitale beeldgedichten voorschotelen.

Tijdens de les:

Je bespreekt het deel 'Poëzie in vele vormen'. Welke vormen kan poëzie allemaal hebben?

Kan je een onderscheid maken tussen enerzijds rijmelarij, poëzie met een kleine p en anderzijds de literaire poëzie? Waar ligt de grens?

Hierna worden beeldtekens besproken: welke beeldtekens kennen de leerlingen? (Denk hierbij aan verkeersborden, het mannetje en vrouwtje op de wc...)

Beeldtekens zijn van alle tijden, denk maar aan het hiërogliefenschrift dat de Egyptenaren gebruikten. Welke rol speelt volgens de leerlingen taal in onze maatschappij? Wat betekent taal voor hen?

Hierna lossen de leerlingen individueel enkele vragen op:

- *Welke talen spreek je?*
- *Wat is je moedertaal?*
- *Spreek je dialect?*
- *Welke talen kun je lezen?*
- *Welke talen kun je schrijven?*

Hierna proberen de leerlingen zelf een gedicht te maken. Ze mogen zelf kiezen waar het over gaat (of zich laten inspireren door Jogchem Niemandsverdriet, die het over zichzelf heeft.)

Voor de zwakkere leerlingen zijn enkele hulpvragen voorzien, maar probeer de leerlingen zeker te stimuleren om 'out of the box' te denken.

Als ze tevreden zijn over hun gedicht volgt de volgende opdracht: de leerlingen vertalen hun gedicht of laten dit doen.

Opdracht beeldverzameling:

- *bedenk welke vijf dingen/personen je mee zou willen nemen als je nu naar een onbewoond eiland zou vertrekken. Maak daar foto's van.*

- *verzamel foto's, plaatjes, maak foto's van je bureau, vriendinnen, huis, kamer, hangplek, sport, hobby, lievelingseten, enz. Het moeten dingen zijn waaraan een ander jou kan herkennen.*

Hierna gebruiken ze het gedicht, de vertaling van het gedicht en de beeldverzameling uit de vooropdrachten om een collage te maken. Hoe ze dit doen staat hen volledig vrij, maar reik enkele ideeën aan: werk met stof, een tablet met tekenprogramma, enzovoorts...

Tot slot plaatsen de leerlingen het gedicht in een omgeving die ze bij het gedicht vinden horen. Maak hier foto's van en maak er een powerpointpresentatie van, aangevuld met 'eigen' muziek. Het is de bedoeling dat ze iedere keuze kunnen verantwoorden. Dit presenteren de leerlingen aan de rest van de klas.

2.2 Audiovisuele Vorming¹⁶

Lees het gedicht 'Siberië' van Bart Moeyaert

Siberië

Geef me je jas
 van bont van teddyberen.
 Leg je arm om me heen
 en al je winterkieren.
 Zoen me
 tot ik warm word.
 Zoen me
 tot ik spin.
 Trek je eigen huid dan uit,
 stop mij eronder in.
 Sus me met je hartslag:
 wij ons wij ons wij ons.
 Maak van dit veel te grote bed
 een heel klein fort van dons.

Bart Moeyaert - Verzamel de Liefde

Aan de slag!

Herman Gorter werd geboren in 1864 in Wormerveer (Nederland) en begon al op vroege leeftijd met dichten. Hij vond dat een gedicht niet moest worden bepaald door vaste regels (zoals rijmschema of versvorm), maar dat het eerder een persoonlijke uitingsvorm was. Het moest precies beschrijven hoe de dichter zich voelde.

Lees het gedicht "Zie je ik hou van je" van Herman Gorter:

Zie je ik hou van je,
 ik vin je zoo lief en zoo licht –
 je oogen zijn zoo vol licht,
 ik hou van je, ik hou van je.

En je neus en je mond en je haar
 en je oogen en je hals waar
 je kraagje zit en je oor
 met je haar er voor.

Zie je ik wou graag zijn
 jou, maar het kan niet zijn,
 het licht is om je, je bent
 nu toch wat je eenmaal bent.

O ja, ik hou van je,
 ik hou zoo vrees'lijk van je,
 ik wou het helemaal zeggen –
 Maar ik kan het toch niet zeggen.

¹⁶ Gebaseerd op: Poëzieweek: Met zingen is de liefde begonnen, 29 januari 2015 – 04 februari 2015
Academiejaar 2014-2015

Het gedicht is ook te vinden via deze link
(Of je kan de QR-Code scannen met je smartphone)

<http://cf.hum.uva.nl/dsp/lic/gorter/verzen/ikhou.html>

Zie je, ik hou van je: Enkele vraagjes...

- Waar gaat dit gedicht over?
- Heeft het met liefde te maken? En op wat voor manier?
- Waarin lijkt dit gedicht op "Siberië"?
- Er zit dus meer dan honderd jaar tussen beide gedichten. Wat zijn de grootste verschillen?
- Zouden die komen door het verschil in tijd? Of door iets anders?

Van "Zie je ik hou van je" is een clip gemaakt.
Surf naar de link of scan met je smartphone:

<http://vimeo.com/63659004>

Bekijk de clip

Waar gaat het gedicht nu over? Gaat het nu nog over liefde?

.....

Hoe wordt de tekst veranderd door wat je ziet?

.....

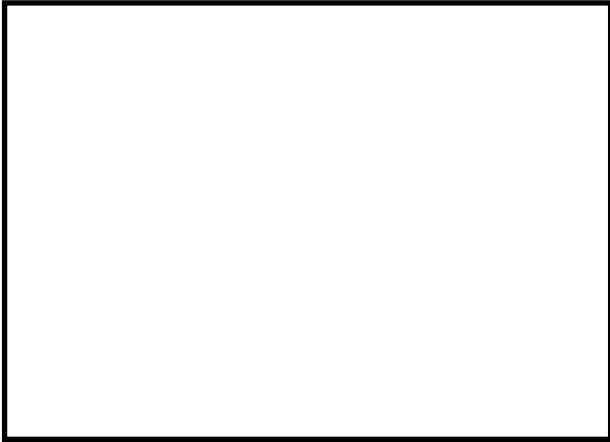

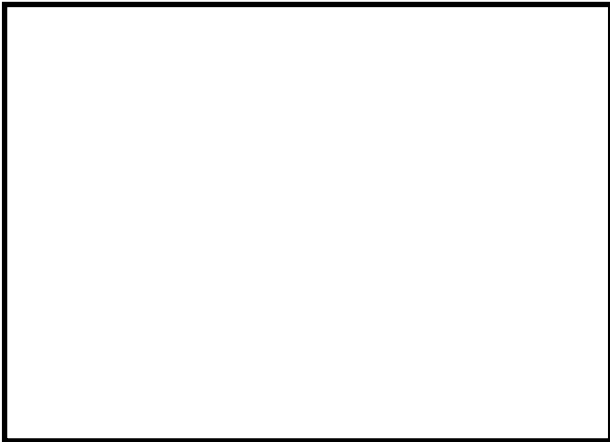
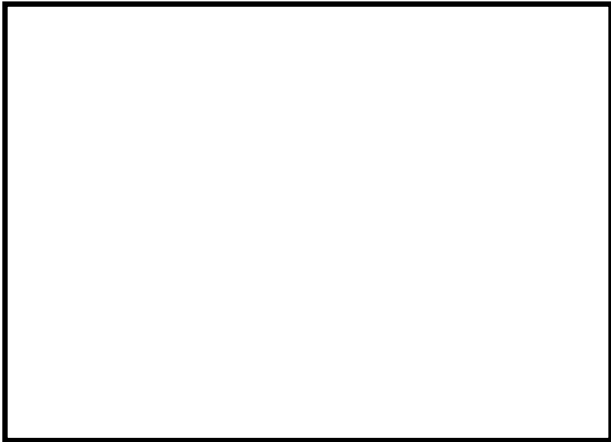

In hoeverre draagt de muziek daaraan bij?

.....

Bedenk nu wat voor clip je zelf zou maken bij "Siberië". Maak een storyboard voor je gaat filmen.

Let op: het is niet de bedoeling dat je alles letterlijk zou verfilmen, al mag dat natuurlijk wel. Maar het wordt juist spannend wanneer hetgeen je ziet, in contrast staat met de tekst.

Titel:		Nummer:	
Shot ..... Tekst: 	Shot ..... Tekst: 		
Shot ..... Tekst: 	Shot ..... Tekst: 		
Shot ..... Tekst: 	Shot ..... Tekst: 		

Opdracht 2

Het gedicht "Siberië" wordt grotendeels bepaald door de titel. Stel dat je een liefdesgedicht schrijft in de stijl van Moeyaerts vers, maar dan met een andere locatie als titel? Wat zou er dan veranderen?

Brainstorm hierover, alleen of met je groepje.

Nu ga je een antwoord schrijven aan de spreker in "Siberië", maar met een andere locatie als uitgangspunt.

Kies uit de Waddeneilanden, het regenwoud, de Antillen, Israël, de douche of McDonalds. Je mag natuurlijk ook zelf een locatie verzinnen.

Het is belangrijk dat je "Siberië" als uitgangspunt neemt: je gedicht is ongeveer even lang en heeft dezelfde toon. Hieronder een voorbeeld:

Lowlands Camping, 2014

*Hier heb je mijn jas
Ik dacht al dat je het koud had
Je ziet een beetje blauw
Je bibbert en je rilt enzo
Nou, hier dus mijn jas, vooruit, voor jou.
Maar van dat spinnen en zoenen
En dat vrijerig gedoe
Je zegt het echt heel mooi
Maar ik heb je wel door
Dus sorry, ik wil slapen, ik ben moe.*

Bekijk je gedicht nu eens. Welke beelden komen er in je op?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Maak een fotoverhaal. De foto's op zich vertellen een verhaal maar kunnen ook samengevoegd worden.

Presenteer dit fotoverhaal aan de rest van de klas.

Lerarendeel voor Audiovisuele Vorming

Informatie over de auteur

Bart Moeyaert (°1964) komt uit Brugge en schrijft verhalen en gedichten voor zowel volwassenen als jongeren. Hij is de jongste van zeven zonen en is daarom het petekind van koning Boudewijn van België.

Voor het lezen (5 minuten)

Begin de les met een kort gesprek over poëzie. Wat weten je leerlingen er nog van? Wat vinden ze ervan? Wat is voor hen nu een gedicht? Zorg ervoor dat rijm, metrum (of muzikaliteit) en inhoud (zoals gevoelens) aan bod komen. Schrijf deze op het bord, om er eventueel later op terug te komen. Benadruk dat gedichten niet hoeven te rijmen. Dat je een gedicht ook kunt herkennen als er regels halverwege worden afgebroken. Of omdat, zoals bij de prozagedichten van Tjitske Jansen (voorzie eventueel een voorbeeld), de gedichten misschien wel de hele pagina bedekken, maar simpelweg gedichten heten omdat ze bedoeld zijn als gedichten.

Na het lezen (5 - 10 minuten)

Bespreek het gedicht. Waar gaat dit gedicht over, zo op het eerste gezicht? Hoe verschilt dit gedicht van een eenvoudig kinderversje? Gaat dit gedicht over liefde? En zo ja, over welk aspect dan? Hierbij kan je teruggrijpen naar de kenmerken die de leerlingen al hebben genoemd.

Het gedicht heet "Siberië". Wat weten de leerlingen van Siberië? Hoe ziet het eruit?

Hierbij kan je de leerlingen helpen. Siberië ligt in het oosten van Rusland en beslaat bijna een kwart van Azië. Siberië is berucht om zijn ijskoude winters. Op sommige plaatsen is het dan wel -70 °C! Het grootste deel van Siberië bestaat uit taiga: grote naaldboombossen in een koude omgeving. Een deel van de grond is permanent bevroren, wat men ook wel permafrost noemt.

- *Waarom zou dit gedicht "Siberië" heten?*
- *Waarom staat er na 'Sus me met je hartslag' driemaal 'wij ons'? Waarom niet één keer?*
- *De schrijver had gewoon kunnen kiezen voor 'een jas van bont' in plaats van 'bont van teddyberen'. Wat zou dat kunnen betekenen? En wat is het verschil met een gewone bontjas?*
- *Wat gebeurt er tussen de jij en de ik in dit gedicht? Zijn ze verliefd?*
- *Wat bedoelt de dichter met "trek je eigen huid dan uit, stop mij eronder in"?*

Instructies bij het werkblad

Op het werkblad vergelijken de leerlingen (alleen of in groepjes) "Siberië" met 'Zie je ik hou van je' van Herman Gorter.

Ook bekijken ze klassikaal een animatie van dit gedicht om inspiratie op te doen.

Daarna verzinnen ze een storyboard voor een verfilming van "Siberië". Je kunt de klas daarbij indelen in groepjes.

De ene groep kan als opdracht krijgen de clip zó in elkaar te zetten dat Moeyaerts tekst overkomt als het gedicht van een stalker. Een andere groep kan de clip opzetten vanuit het perspectief van een teddybeer, ga zo maar door... Het is aan de leerlingen hoe ver deze opdracht wordt uitgewerkt.

Verdeel vervolgens de volgende locaties onder de groep: de Waddeneilanden, het regenwoud, de Antillen, Israël, de douche en McDonalds... Je mag natuurlijk zelf ook een locatie kiezen.

Het is van belang dat Moeyaerts gedicht als uitgangspunt wordt genomen. Het mag niet korter zijn dan zijn gedicht, en het moet eenzelfde toon bevatten.

Lees als voorbeeld dit gedicht voor (staat ook op het werkblad), waarbij de locatie Siberië is veranderd in Lowlands:

Lowlands Camping, 2014

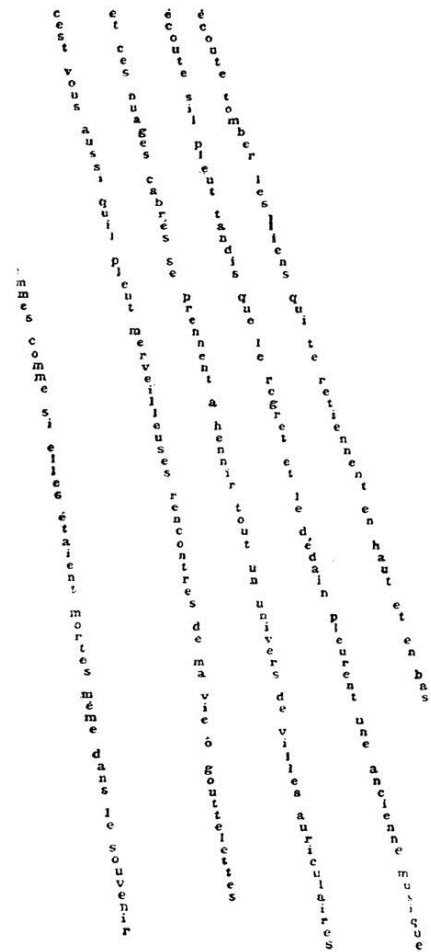
*Hier heb je mijn jas
Ik dacht al dat je het koud had
Je ziet een beetje blauw
Je bibbert en je rilt enzo
Nou, hier dus mijn jas, vooruit, voor jou.
Maar van dat spinnen en zoenen
En dat vrijerig gedoe
Je zegt het echt heel mooi
Maar ik heb je wel door
Dus sorry, ik wil slapen, ik ben moe.*

Laat na afloop de leerlingen hun gedicht voorlezen. Benadruk daarbij hoe de nieuwe titel de inhoud van het gedicht verandert. Laat de leerlingen ook op elkaars werk reageren. Je kan hier eventueel een presentatie-opdracht aan koppelen.

2.3 Beeldende & Architecturale Vorming

IL PLEUT

Guillaume Apollinaire – Il pleut

- Auteur onbekend

Ik schilder je in woorden

'Poëzie en beeldende kunst'.¹⁷

Wat kunnen die twee met elkaar te maken hebben? De dichter werkt met woorden en klanken, de beeldend kunstenaar met vormen en kleuren. Kun je woorden schilderen? Kun je kleuren beschrijven?

Sommige moderne kunstenaars gebruiken letters en woorden als vormen in hun beeldende werken. Enkelen werken zelfs uitsluitend met tekst. Maar ook zonder het materiaal van de dichter te lenen gaan veel beeldend kunstenaars in hun werk een band met literaire werken aan. Vroeger maakten schilders veel afbeeldingen bij bijvoorbeeld bijbelverhalen of bij mythen en sagen uit de Oudheid, en ook hedendaagse schilders laten zich vaak door literatuur inspireren.

1. Kleurpoëzie

Een lichtblauw kleurpotlood

*De zon is door de stad gezakt,
de daken gloeien na.
Er brandt iets aan de horizon,
zie ik vanwaar ik sta.
Ik kijk nog even door het raam
en zie het avondrood.
Dan ga ik slapen en ik droom
een lichtblauw kleurpotlood.
En in de morgen is het donker
stilletjes weggegaan.
De lucht is licht en heel misschien
heb ik dat wel gedaan.*

Ted van Lieshout (Nederland, 1955)

Uit: Jij bent mijn mooiste landschap & 300 andere gedichten en tekeningen, Uitgeverij Leopold, Amsterdam, 2003

Dichters zijn makers. Zij kunnen iets maken uit het niets. Van de kleuren in hun hoofd maken ze kleuren op papier. Maar ze doen dat zo overtuigend dat het wel lijkt of je de kleuren echt ziet, zoals in dit gedicht.

- De 'ik' in dit gedicht droomt niet van 'lichtblauw', maar van een 'lichtblauw kleurpotlood'. Als hij alleen de kleur had gedroomd, had hij zich dan de volgende ochtend ook af kunnen vragen of de hemel door zijn toedoen lichtblauw was geworden?

.....
.....

¹⁷ Gebaseerd op Gedichtendag, lessuggesties 26 januari 2006

- De kleuren komen als het donker is, uit het niets. Komen ze in dit gedicht om de angst voor het donker te verjagen? Waaruit blijkt dat (wel of niet)?

.....
.....

Kleuren

*Alle donkere auto's rijden het liefste in het donker
en alle lichte overdag.*

*De gele bijvoorbeeld
wil flonkeren samen met de zon.*

*De blauwe staat graag onder een helle blauwe hemel
te peinzen bij een diep blauw meer in Zwitserland.*

*De rode wil een wijde rode zonsondergang en dan
wachten tot de vrolijke zonsopgang aan het strand.*

*De witte wil langs de kale besneeuwde velden razen
en proberen hoe glad het fluisterasfalt is.*

*De metallics willen zich alleen maar spiegelen aan
elkaar, ieder uur, het maakt niet uit wanneer en waar...*

*En hoe zit dat met de mensen?
Met de witte en de zwarte?*

*Hoe zij leven kun je niet voorspellen,
dag en nacht is om het even.*

*Maar toch misschien de zwarte het liefste overdag,
want zij hebben hun kleur van de zon gekregen.*

*Elma van Haren (Nederland, 1954)
Uit: Het Krakkemik, Uitgeverij De Harmonie, Amsterdam, 2003*

De auteur heeft het over de verlangens van auto's. Hoe zit het dan met de mensen die in de auto's zitten? Zij hebben tenslotte de auto met die kleur gekozen...

.....
.....

Je zou kunnen zeggen dat Elma van Haren in dit gedicht beweert dat je niet veel over mensen kunt zeggen aan de hand van hun huidskleur, behalve als je de auto erbij ziet. Ben je het daarmee eens?

.....
.....

2. Visuele poëzie

Sigaren (elementair)

Sigaren
 Si
 gaar
 ren
 Es
 i
 ge
 a
 er
 e
 en
 Es
 EsI
 EsIGe
 EsIGeA
 EsIGeAEr
 ErEEen
 En
 Es
 i
 ge
 a
 er
 e
 en
 Si
 gaar
 ren
 Sigaren (Het laatste vers wordt gezongen.)

Kurt Schwitters (Duitsland, 1887-1948)
 Vertaling: Jan Oegema.
 Uit: Merz. Teksten uit de jaren 1919-1923, Uitgeverij Perdu,
 Amsterdam, 1995

Het klankgedicht van Schwitters heet 'Sigaren', het is opgebouwd uit de letters en lettergrepen van het woord 'sigaren', en uit de klanken waarmee je het woord 'sigaren' hardop spelt. Bovendien ziet het er ook nog uit als een sigaar, lang en dun.

Welke eigenschappen van een sigaar zie je er nog in?

.....

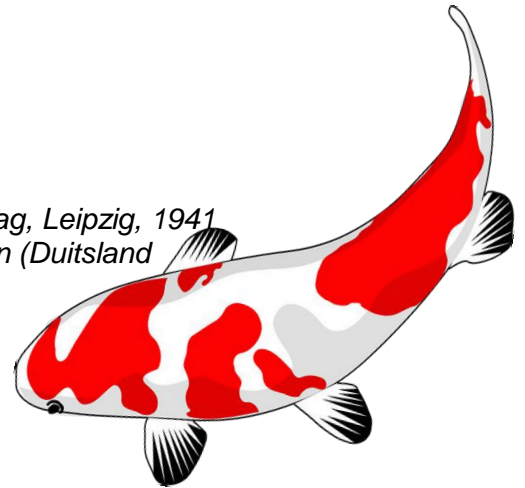
.....

.....

Nachtlied van de vis

-
 u u
 - - -
 u u u u
 - - -
 u u u u
 - - -
 u u u u
 - - -
 u u
 -

Christian Morgenstern (Duitsland, 1871-1914)
 'Fisches Nachtgesang', uit: *Alle Galgenlieder*, Im Inselverlag, Leipzig, 1941
 Nederlandse vertaling en bewerking: Christian Morgenstern (Duitsland 1871-1914) *Kindergedichten & Galgeliederen*
 Vertaling: Ernst van Altena. Illustraties: Lisbeth Zwerger, *De Vier Windstreken*, Rijswijk, 1995.

Wat doet de titel voor het gedicht?

.....

.....

Een vis maakt geen geluid met zijn bek en kan dus geen lied zingen. Wat bedoelt de schrijver dan met 'nachtlied'?

.....

.....

.....

.....

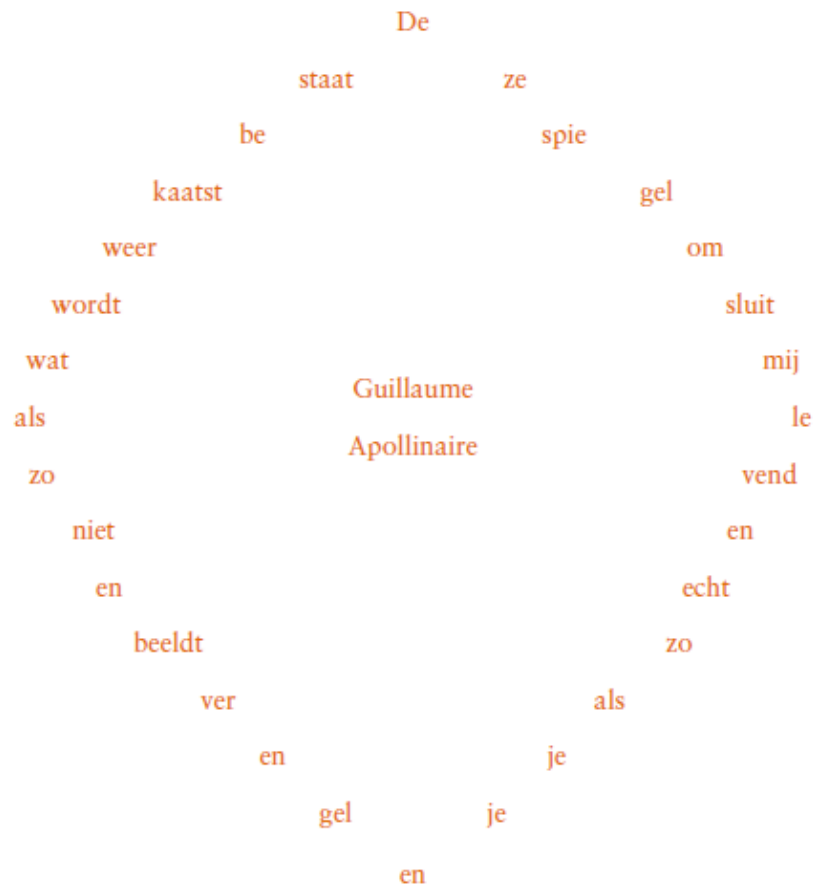
Hart, kroon en spiegel, door Guillaume Apollinaire

o p i j n H a r t
 k M a r t
 n ij z t
 ij z t
 p o m a l l e
 o m a l l e
 a l l e
 l v e k i j l e
 v e k i j l e
 e n
 e n

V S D S V
 or ten e ter en

Keer op keeR

Herleven in het hart der dichterS

*Guillaume Apollinaire (Frankrijk, 1880-1918)
 Vertaling: Tatjana Daan
 Uit: Calligrammes, Éditions Gallimard, 1925*

Deze drie figuurgedichten van Apollinaire (alle vertaald uit het Frans!) gaan alle drie over de dichter zelf, daarom horen ze bij elkaar.

Bekijk de gedichten nog eens. Waarom zijn ze in deze figuur afgedrukt? Hoe draagt die figuur bij aan de betekenis van het gedicht? Waarom staan bepaalde woorden op bepaalde plaatsen?

Voor wie is de kroon, voor de koningen of voor de dichters? Wat is, volgens het spiegelgedicht, het verschil tussen een echte spiegel en deze spiegel die uit woorden is opgebouwd?

Kan jij je het omgekeerde voorstellen?

In plaats van een dichter die met figuren, een schilder die met woorden werkt. Zou dat iets heel anders opleveren dan figuurgedichten?

.....
 .....
 .....
 .....

Opdracht:

Schrijf zelf een gedicht in de stijl van de voorbeeldgedichten.

Bij visuele poëzie worden woorden en beelden door elkaar gebruikt. Door de woorden op een bijzondere manier in 'beeld' te brengen, door de typografie, wordt de betekenis van de woorden versterkt.

Een voorbeeld is een gedicht over de zee waarbij de zinnen golvend op het papier staan of een vers over een vogel waarvan de woorden door de lucht 'zweven'.

Ook kan er met de uiterlijke vorm van de woorden geëxperimenteerd worden. Woorden die met nadruk uitgesproken worden, kunnen groot en dik afgedrukt worden.

De uitprobeerfase is belangrijk. Er is veel mogelijk en je zal moeten uitzoeken wat het beste bij jou past. Schets dus eerst op kladpapier en maak eventueel gebruik van bestaande gedichten als oefenmateriaal. Bespreek welke woorden beelden oproepen en hoe die beelden het beste weergegeven kunnen worden in de tekst.

Daarna kun je met pen en papier aan de slag.

Je mag natuurlijk ook je gedicht uitwerken op een computer of tablet.

Inspiratie nodig?

- Bedenk eerst waarover je gedicht zal gaan: gaat het over een kleur? Een voorwerp? Een gedachte?
- Wordt je gedicht versterkt als je het in een andere vorm zet? Welke vorm en waarom?
- Zijn er woorden bij die belangrijker zijn dan andere? Welke? Hoe ga je dit tonen?
- Op welk materiaal ga je het uitwerken? Gewoon op papier? Gebruik je de computer? Een stuk boomschors? Wees creatief!

Lerarendeel voor Beeldende en Architecturale Vorming

Voor de les

Deel de werkbundel uit aan de leerlingen en laat ze de voorbeeldgedichten bekijken. Welke vinden ze het mooist? Hoe versterken beeld en woord elkaar? Hierna lees je de inleiding 'Ik schilder je met woorden'.

Kleurpoëzie

- Vraag of de leerlingen bij klanken aan bepaalde kleuren denken. (Bijvoorbeeld aan felle kleuren bij schrille klanken, aan donkere kleuren bij lage tonen.)
- Vertel de leerlingen over kleur en poëzie aan de hand van de inleidende gedichten.
- Laat elk gedicht eerst stil door de hele klas lezen en vervolgens door verschillende leerlingen voorlezen, eventueel met een andere emotie.
- Behandel vervolgens de vragen die bij de gedichten zijn opgesteld.

Visuele poëzie

- Vraag de leerlingen of ze voorbeelden kennen van woorden die in een ongewone vorm zijn afgedrukt, een vorm die de betekenis van die woorden versterkt. Bijvoorbeeld het woord 'stroop' in letters die druipen als stroop, of het woord 'vierkant' dat zelf ook als een vierkant is afgedrukt. In strips zegt de typografie ook vaak iets over de betekenis van een woord. Bijvoorbeeld de uitroep 'Aargh' heel groot en met rare uitschietende letters afgedrukt. Laat de leerlingen meer van dit soort voorbeelden noemen. Ze mogen ook zelfbedacht zijn! Denk ook aan reclameteksten, cd-hoesjes, ...
- Vraag de leerlingen wat voor vorm een gedicht volgens hen op papier heeft.
- Vertel de leerlingen over figuurgedichten aan de hand van de inleiding.
- Kopieer voor alle leerlingen de te bespreken figuurgedichten.
- Laat elk gedicht - voor zover de gedichten zich daarvoor lenen - eerst stil door de hele klas lezen en vervolgens door verschillende leerlingen voorlezen.
- Behandel vervolgens de vragen die in deze lessuggesties bij de gedichten zijn opgesteld.

Aan de slag

De leerlingen maken nu zelf visuele poëzie. Je kan ze dit laten doen aan de hand van bestaande gedichten of ze er zelf eentje laten maken. Hierna stellen ze hun eigen poëzie voor aan de klas, dit kan je koppelen aan een spreekopdracht.

2.4 Artistieke Opleiding¹⁸

ingeBEELD

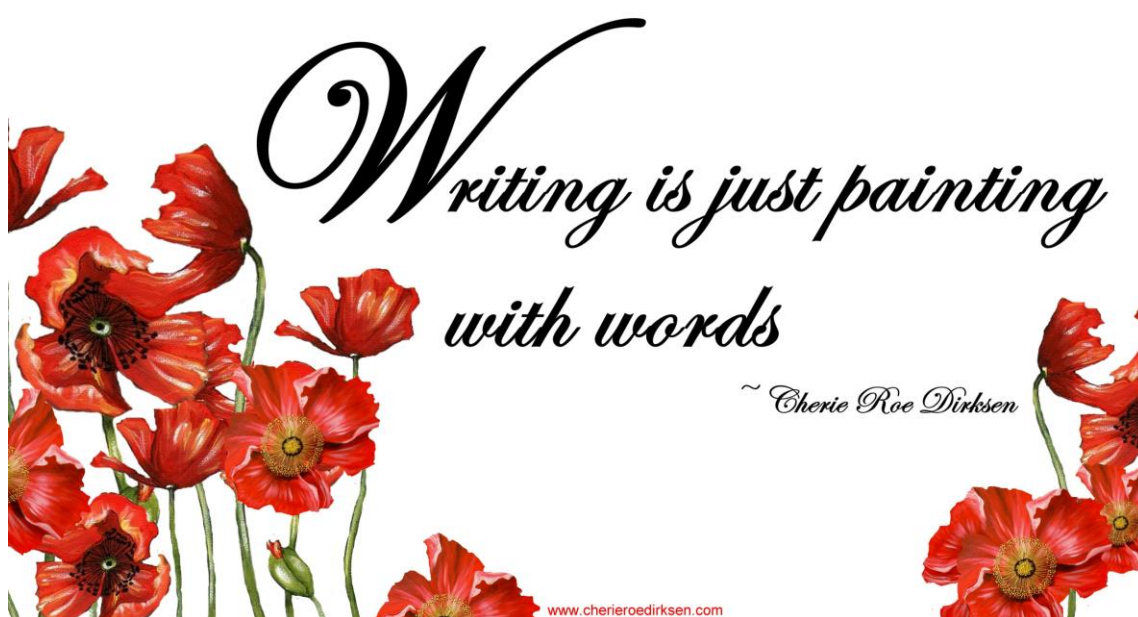
Eigenlijk is elke dichter een schilder. Net als schilders spreken dichters immers in beelden. Natuurlijk gebruiken beide kunstenaars een ander instrument om deze beelden vorm te geven: waar schilders aan de slag gaan met verf in alle kleuren van de regenboog, beschikken dichters over een rijk klankenpalet.

Ik schilder je in woorden, zo verwoordt Hans Hagen het in een gedicht.

Voor sommige dichters houdt de gelijkenis met de schilder hier echter niet op. Met hun gedichten begeben zij zich nog een stapje verder op het pad van de beeldende kunsten. Bijvoorbeeld door een gedicht te schrijven bij een schilderij, foto of ander kunstwerk. Of door woord en beeld elkaar te laten versterken in een stripgedicht.

Sommige dichters maken gedichten waarbij de betekenis niet alleen vervat zit in de woorden, maar ook in de vorm van het gedicht. Visuele poëzie heet dat: gedichten waarbij je aan de vorm zo kan zien waarover ze gaan. En dan zijn er nog dichters als Ted van Lieshout, die hun eigen gedichten illustreren met schetsen, schilderijen of foto's.

Kortom: de kruisbestuiving tussen poëzie en beeldende kunsten is eindeloos.¹⁹

¹⁸ Gebaseerd op Gedichtendag: Lessuggesties voortgezet onderwijs, 26 januari 2006

¹⁹ Gebaseerd op Gedichtendag: Over de grens, 28 januari 2010

Femmes fatales...

In elke soapserie loopt er wel eentje rond: een mooie, verleidelijke vrouw waar je je maar beter niet mee kunt inlaten, omdat ze 'ongeluk' zal brengen.

Onder de tegenspeelsters van James Bond zit meestal ook een exemplaar: bloedmooi maar levensgevaarlijk.

In de modedefotografie zijn deze ongenaakbare schoonheden enorm populair. En de film 'Fatal Attraction' draait in zijn geheel om zo'n 'fatale vrouw'.

Fatale vrouwen zijn er ook in de literatuur altijd geweest. Wrede, heerszuchtige types. Verleidelijk, maar ook verslindend. Sfinxen.

La belle dame sans merci, zoals ze bij de Engelse dichter Keats heet.

Hoeveel gedichten zijn er niet over die ene bekende heimelijke, duivelse glimlach van de Mona Lisa van Leonardo da Vinci geschreven?

Voorals in de romantiek waren ze er dol op.

Je bestudeert twee schilderijen. Bekijk deze goed. Wat zie je?

➤ Paul Gauguin (1848-1903)

Frans schilder. Zijn beroemdste schilderijen maakte hij op Tahiti: exotische taferelen in felle kleuren.

➤ Pyke Koch (1901-1991)

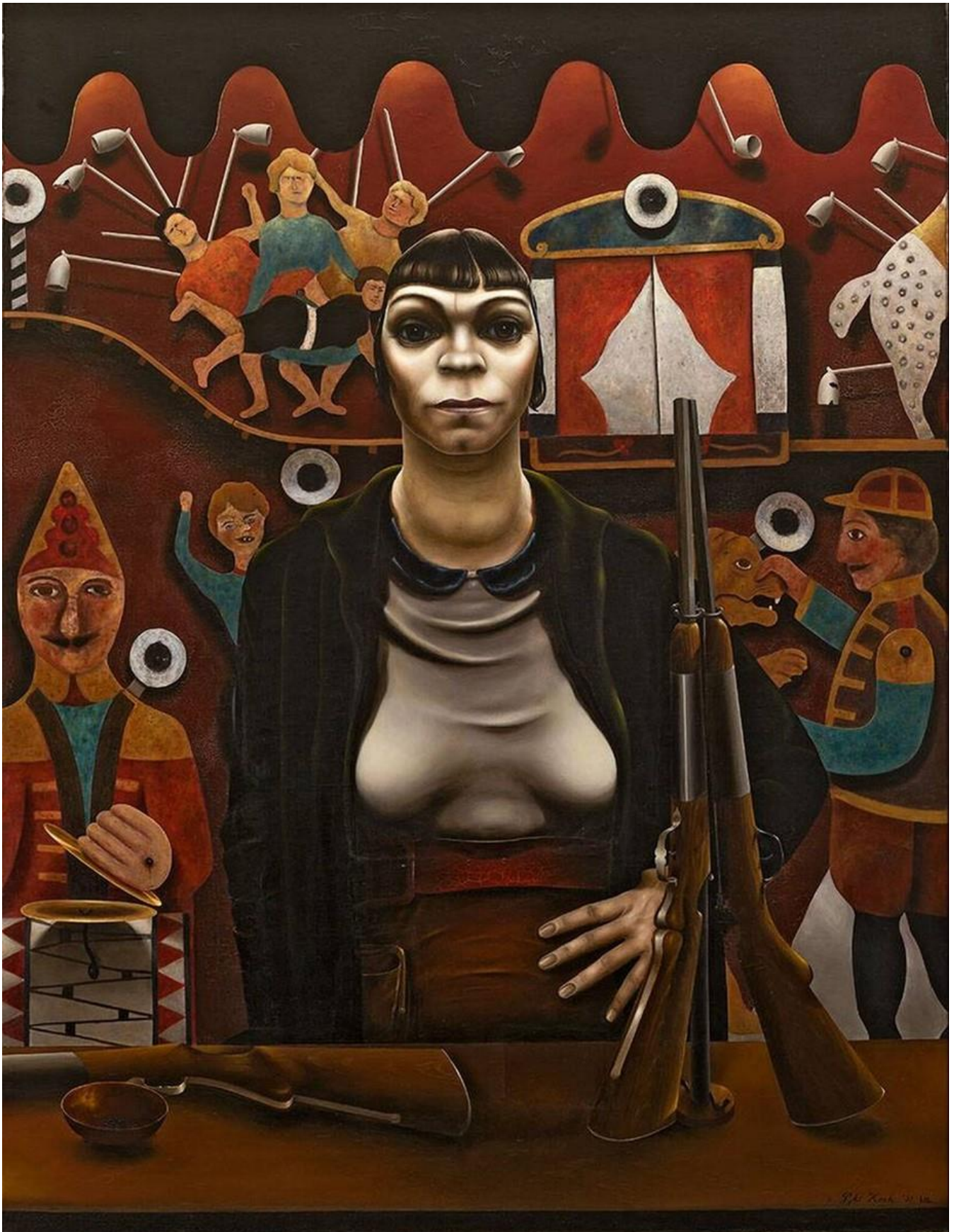
Nederlands schilder. Behoorde met Carel Willink tot de belangrijkste vertegenwoordigers van het magisch realisme in Nederland. Portretten, kermistaferelen en achterbuurten vormen zijn belangrijkste onderwerpen.

Paul Gauguin, Vahine no te tiare, Ny Carlsberg Glyptotek, Kopenhagen

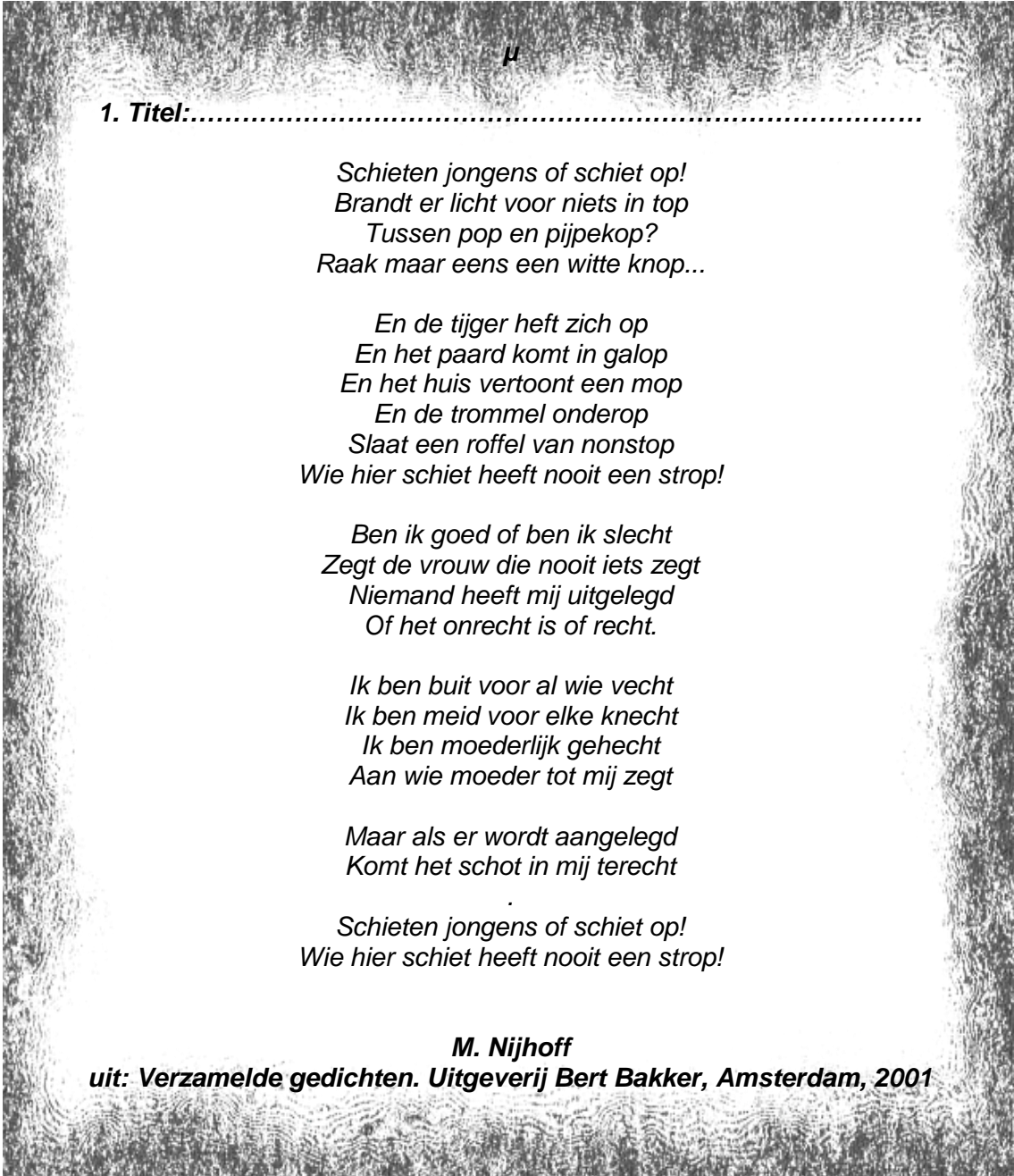

Pyke Koch, De schiettent, Museum Boymans-Van Beuningen, Rotterdam

De twee onderstaande gedichten zijn geïnspireerd op de schilderijen die je net zag en kregen dezelfde titel als het kunstwerk mee.

Welk gedicht hoort bij welk schilderij? Schrijf de juiste titel boven het gedicht.

μ

1. Titel:.....

*Schieten jongens of schiet op!
Brandt er licht voor niets in top
Tussen pop en pijpekop?
Raak maar eens een witte knop...*

*En de tijger heft zich op
En het paard komt in galop
En het huis vertoont een mop
En de trommel onderop
Slaat een roffel van nonstop
Wie hier schiet heeft nooit een strop!*

*Ben ik goed of ben ik slecht
Zegt de vrouw die nooit iets zegt
Niemand heeft mij uitgelegd
Of het onrecht is of recht.*

*Ik ben buit voor al wie vecht
Ik ben meid voor elke knecht
Ik ben moederlijk gehecht
Aan wie moeder tot mij zegt*

*Maar als er wordt aangelegd
Komt het schot in mij terecht*

*Schieten jongens of schiet op!
Wie hier schiet heeft nooit een strop!*

M. Nijhoff
uit: Verzamelde gedichten. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2001

Nijhoff schreef het gedicht ter gelegenheid van het huwelijk van Pyke Koch. De tekst werd op het huwelijksfeest gezongen op muziek. Dat verklaart de liedachtige herhalingen in het gedicht.

In eerste instantie lijkt dit gedicht een monoloog van de vrouw op het schilderij. Maar in de derde strofe staat: 'Zegt de vrouw die nooit iets zegt.' Een geschilderde vrouw zegt inderdaad nooit iets, en Nijhoff doorbreekt hier dan ook de illusie dat de vrouw zou spreken en laat zien dat hij het is die haar deze woorden in de mond legt.

Vind je dat de manier van spreken van de vrouw in het gedicht past bij de manier waarop Pyke Koch haar heeft geschilderd? Zo ja, waarom?

.....

.....

Er zitten duidelijke verwijzingen naar erotiek in dit gedicht. Het gaat om dubbelzinnigheden: de betreffende passages hebben ook een 'gewone' betekenis. Waar staan die dubbelzinnigheden? (Voor alle duidelijkheid: 'schiet op' betekent 'wegwezen'.)

.....

.....

.....

.....

.....

2. Titel:.....

*Als ik haar zie, rechtop gezeten,
zwart voor een roode achtergrond*

*vrouw met het rustige gelaat,
lijkt ieder ander mij verbeteren,*

*onzeker en te snel verwond.
Haar voorhoofd is een koopren plaat,*

*een schild waarachter haar gedachten
naakt en gehurkt liggen te wachten;*

*boven de wallen van haar wangen
de bruine oogen, onbevangen,*

*zonder glimlach, zonder woede
stil en helder op hun hoede.*

*Van reserve en geduld
is haar dichte mond gevuld.*

*Nog weet zij niet wat haar verraadt:
zij beseft niet, dat haar hand*

*sluimrend op haar schoot - zoo smal
met een bloem tusschen de vingren -*

*in extase en in haat
onverwacht een dolk zal slingren*

naar wien zij beminnen zal.

M. Vasalis

uit: Parken en woestijnen. Amsterdam, G.A. van Oorschot, 1967

De titel van het gedicht van Vasalis betekent simpelweg 'Vrouw met bloem'. Die bloem verandert in het gedicht in de slotregels in een dolk.

Gebeurt dit volgens jou alleen in de verbeelding van de dichter of zit er in het schilderij inderdaad een verborgen agressie (en wordt zij zoals het gedicht zegt 'verraden' door haar hand)?

.....

.....

Als die agressie op het schilderij niet zichtbaar zou zijn, zou de dichter met dit gedicht suggereren dat elke vrouw ter wereld deze agressie in zich heeft; of gaat het hier toch alleen om specifiek deze vrouw?

.....

.....

Kan je dit aantonen door te wijzen op passages in het gedicht?

.....

.....

Denk je dat aan Vasalis bepaalde feiten uit het leven van Gauguin bekend waren die haar tot dit gedicht inspireerden? (Zo had Gauguin bijvoorbeeld een verhouding met een Javaanse vrouw, die hem verliet.)

.....

.....

➤ **M. Vasalis (1909-1998)**

Nederlandse dichteres en psychiater. Kreeg de Constantijn Huygensprijs in 1974 en de P.C. Hooftprijs in 1982.

➤ **M. Nijhoff (1894-1953)**

Nederlandse dichter, toneelschrijver, vertaler, taal- en letterkundige, wiens werk het begin van de moderne Nederlandse dichtkunst inluidde.

In beide gedichten krijg je een 'onheilspellend voorgevoel'.
 Lees de gedichten en vergelijk de manier waarop de dichters dit onheilspellende naar voren brengen.

Op welke manier doet M. Nijhoff dit?

.....
 .....

Op welke manier doet M. Vasilis dit?

.....
 .....

Zijn deze vrouwen, in de lezing van de dichters, op dezelfde manier 'fataal'?

.....
 .....

Met welke van deze twee fatale vrouwen (zoals ze steeds uit gedicht en beeld samen naar voren komen) zou je het minst graag te maken hebben? Waarom?

.....
 .....
 .....

Opdracht:

Deel 1: Maak een kunstwerk (schilderij, beeldhouwwerk,... Hierin ben je vrij.) waarin een 'femme fatale' centraal staat..

"Een femme fatale (Frans voor 'fatale vrouw') is een type dat in kunst en literatuur voorkomt, voorgesteld als een vrouw die haar schoonheid en seksualiteit gebruikt om mannen te verleiden en in het ongeluk te storten. Een femme fatale is typisch stijlvol, arrogant, sterk, onafhankelijk en intelligent."²⁰

Deel 2: Versterk het met woorden

Net zoals M. Nijhoff en M. Vasilis schrijf je een gedicht over je kunstwerk. Wat is er te zien? Zit er een achterliggende boodschap achter? Welke? Hoe kunnen jouw woorden je werk versterken? Of misschien zelfs een andere betekenis geven?

Deel 3: Combineer

Combineer je kunstwerk met je gedicht. Ga je je gedicht op je werk plakken? Eraan hangen? De keuze is aan jou...

Deel 4: Presenteer!

Je presenteert je werk aan je klas op de afgesproken datum.

²⁰ Definitie door Wikipedia

Lerarendeel voor Artistieke Opleiding

Voor de les

Vraag de leerlingen of ze ter voorbereiding op de les eerst goed naar de schilderijen willen kijken voordat ze de gedichten lezen. Kennen ze deze? Wat weten ze er al over?

Dichters

M. Vasalis (1909-1998) Nederlandse dichteres en psychiater. Kreeg de Constantijn Huygensprijs in 1974 en de P.C. Hooftprijs in 1982.

M. Nijhoff (1894-1953) Nederlandse dichter, toneelschrijver, vertaler, taal- en letterkundige, wiens werk het begin van de moderne Nederlandse dichtkunst inluide.

Schilders

Paul Gauguin (1848-1903) Frans schilder. Zijn beroemdste schilderijen maakte hij op Tahiti: exotische taferelen in felle kleuren.

Pyke Koch (1901-1991) Nederlands schilder. Behoorde met Carel Willink tot de belangrijkste vertegenwoordigers van het magisch realisme in Nederland. Portretten, kermistafelen en achterbuurten vormen zijn belangrijkste onderwerpen.

Na het lezen

Tijdens de les wordt elk gedicht eerst stil door de hele klas gelezen en vervolgens door verschillende leerlingen voorgelezen. Door de verschillende wijzen van voorlezen komen vaak al verschillen in de interpretatie van het gedicht aan het licht. Bovendien is het herhaald horen van een gedicht de beste kennismaking ermee. Overloop met de klas de onbekende woorden in de gedichten.

Vraag de leerlingen wat ze niet op het schilderij hadden gezien dat de dichter wél heeft gezien. (Misschien is er ook iets dat zij wel en de dichter niet heeft gezien?)

Vraag de leerlingen in welk gedicht het schilderij het meest origineel of het meest treffend of het meest herkenbaar (etc.) wordt verwoord en waarom? Verrijkt of verarmt het gedicht het schilderij? Laat zowel de voor- als de tegenstanders van de verschillende gedichten aan het woord en moedig discussie aan.

Behandel vervolgens de vragen die in deze lessuggesties bij de gedichten zijn opgesteld.

Vraag de leerlingen daarna of ze naar aanleiding van deze 'nadere studie' opnieuw dingen in het schilderij - en gedicht - hebben ontdekt.

Vraag ook of ze nog steeds hetzelfde gedicht het meest geslaagd vinden. Misschien zijn er nu nieuwe argumenten? Zijn er tegenstanders van een bepaald gedicht die nu voorstanders zijn geworden? Is dat het geval, dan is het leuk om daarop in te gaan. Kunnen ze vertellen waarom ze van mening zijn veranderd?

2.5 Woordkunst-Drama²¹

De melodie van poëzie

Poëzie en muziek zijn twee verschillende kunstvormen, maar toch lijken ze erg op elkaar. Maar wat zijn nu precies de overeenkomsten en de verschillen?

De overeenkomsten tussen poëzie en muziek:

De belangrijkste overeenkomsten tussen poëzie en muziek zijn het gebruik van

..... , ... en
.....

Voor beide kunstvormen zijn deze elementen essentieel. De begeleidende muziek onder een songtekst is hierbij te vergelijken met de voordracht van poëzie. Soms wordt poëzie zelfs voorgedragen onder begeleiding van muziek. Het verschil tussen deze kunstvormen zit in de manier waarop de taal, de klanken en het ritme gebruikt worden.

De verschillen tussen poëzie en muziek:

- **Ritme:**
  - popmuziek heeft een regelmatig ritme. De maatsoort in popmuziek verandert meestal niet.
  - het ritme in een gedicht is onregelmatiger, het is afhankelijk van degene die het voordraagt en het gedicht interpreteert. Hij/zij bepaalt op welke woorden meer of minder nadruk komt te liggen, waardoor het ritme bepaald wordt.
- **Gedachtesprongen:**
  - bij een songtekst wordt de inhoud meestal op een bijna vloeiende manier weergegeven, terwijl je bij poëzie telkens weer gedwongen wordt stil te staan bij taal. Bij poëzie lijkt het daarom alsof je van beeld naar beeld springt: pas wanneer je het ene beeld begrepen hebt, kun je overgaan naar het volgende, je maakt als het ware telkens een gedachtesprong. Dit maakt poëzie voor de onervaren lezer 'ontoegankelijker' en complexer dan een songtekst.

Natuurlijk zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de teksten in muziek en poëzie niet zo zwart-wit als hierboven staat. De betekenis van sommige gedichten is vaak snel duidelijk. Je schrijft wat je wil zeggen. Van veel muziknummers is de betekenis van de tekst ook in één keer duidelijk.

²¹ Gebaseerd op: Lesbrief: Songteksten zijn ook poëzie- Nicky de Boer

Maar er zijn ook artiesten die spelen met taal en soms dingen zeggen die in werkelijkheid niet mogelijk zijn, waardoor de boodschap niet eenvoudig te achterhalen is en de teksten meer de eigenschappen van poëzie hebben. Soms worden er zelf nonsens-woorden gebruikt. Bekijk de volgende liedjesteksten.

*Dag en nacht
en wij daartussen
jouw kussen zacht
op mijn natte-dromen-wang,
bang van komen en jouw gaan*

*Slaap lekker ding
want jij is lastig
nog meer jij
is fantastig toch*

*Glimlach lach
in veel te grote tas
klein te zijn
fijn tussen vingers
groot geheim*

*Slaap lekker ding
want jij is lastig
nog meer jij
is fantastig toch*

*Laten we samen dingen doen zingen
van liedjes die niet bestaan
laten we samen dingen doen zingen
laten we samen niet bestaan*

Eva de Roovere – Fantastig toch

*Gooi een steen na de dag,
zo ver als je kunt.
spoel het zout van je huid,
Doof het vuur.
Volg het spoor wat er ligt,
Zoek niet wat er nooit meer is.
was het zand uit je haar,
geef een naam aan ieder jaar.
drink de tranen van je hand,
zwijs ervan.
erf de ogen van je kind,
kijk er door.
koester je geheime hart,
tot het eind.*

*reis ver, drink wijn, denk na,
lach hard, duik diep,
kom terug.*

*Droom een boot in de zon,
geef hem zeilen en wind.
kus een droevige mond,
heel zacht,
voor de dag begint.
bewaar een steen in je tas,
uit het land waar je sliep,
waar je de wonden op liep*

*waar het koninkrijk verging.
haal de parels uit de zee,
geef ze weg.
vecht met alles wat je hebt,
verlies het goed.
wacht dan tot het lichter wordt,
je hebt de tijd.*

Spinvis – Kom terug

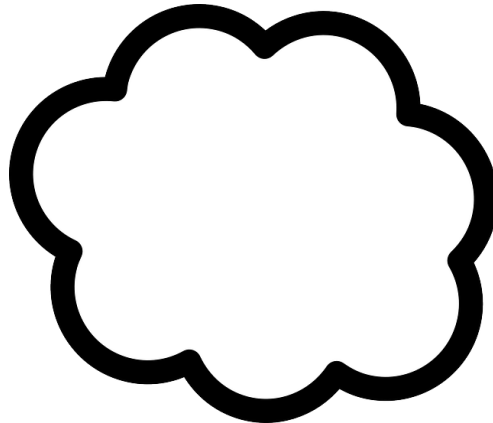

Opdracht 1: niet zeggen wat je bedoelt.

1. Welke woorden vind jij interessant of bijzonder?

.....
.....

2. Maak een brainstorm over een woord dat je mooi vindt of dat een bepaalde stemming of ervaring erg goed omschrijft. Zet dit woord midden op een leeg vel en schrijf hier woorden omheen die bij je opkomen als je aan dit woord denkt.

3. Maak een performance: welk gevoel hoort er bij deze woorden? Welke bewegingen kan je gebruiken om dit gevoel sterker uit te drukken? Kan de klas het woord raden?

Opdracht 2: Hoor eens, ik haat je ²²

Een gedicht roept vaak een bepaalde sfeer, gevoel of stemming op. Bekijk het gedicht ‘Zie je ik hou van je’ van Herman Gorter:

*Zie je ik hou van je,
ik vin je zoo lief en zoo licht –
je oogen zijn zoo vol licht,
ik hou van je, ik hou van je.*

*En je neus en je mond en je haar
en je oogen en je hals waar
je kraagje zit en je oor
met je haar er voor.*

*Zie je ik wou graag zijn
jou, maar het kan niet zijn,
het licht is om je, je bent
nu toch wat je eenmaal bent.*

*O ja, ik hou van je,
ik hou zoo vrees'lijk van je,
ik wou het helemaal zeggen –
Maar ik kan het toch niet zeggen.*

---

²² Gebaseerd op: ‘Poëzieweek: Lessuggesties: Met zingen is de liefde begonnen’

- Welke gevoelens roept dit gedicht op? Hoe voelt de schrijver zich?

.....
.....

- Probeer het gedicht eens op een andere manier voor te lezen: laat het verbaasd klinken, fluister het verlegen of gil het woedend door de klas.

-Soms wordt er ook een parodie gemaakt op een bekend gedicht. Een voorbeeld hiervan is 'Hoor eens, ik haat je' van Ingmar Heytze.

Lees het eens hardop op dezelfde verliefde manier als je 'Zie je, ik hou van je' zou lezen:

Hoor eens ik haat je

*Hoor eens ik haat je,
ik schreef dat je lief was en licht -
en nog wat onzin over je gezicht
maar nu haat ik je, god wat haat ik je.*

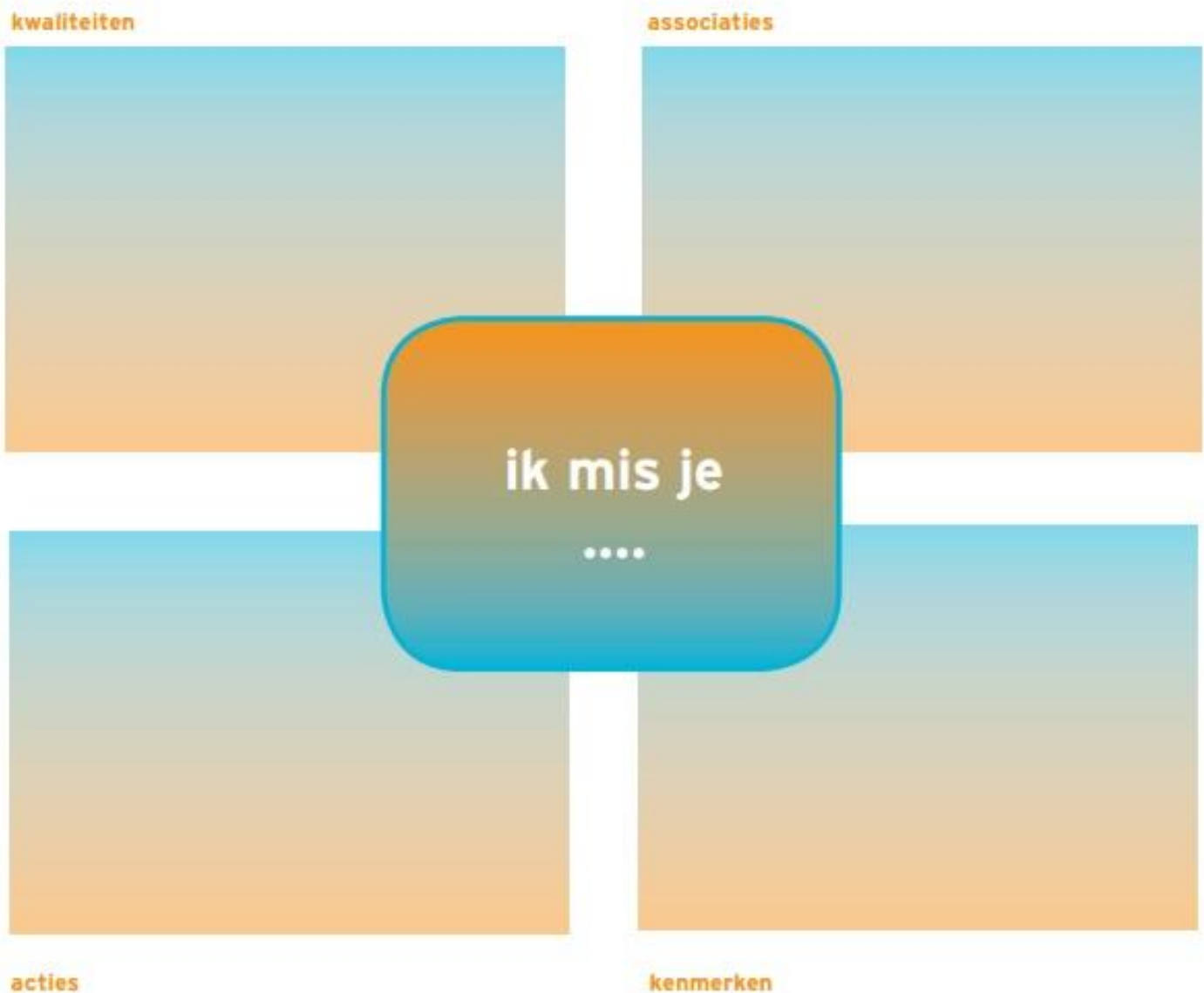
*Die neus, dat hoofd, die paardenbek,
die ogen en die gierennek
dat kraagje en dat bloemkooloor
met al je slierten haar er voor.*

*Hoor eens ik wou graag zijn
jou, maar het kon niet zijn,
het licht is uit, ik zie je alsnog
zoals je werkelijk bent.*

*O ja, ik haat je,
ik haat je zo vreselijk,
ik wou het helemaal niet zeggen -
maar ik moest het even kwijt.*

Ingmar Heytze (1970)

*Uit: Sta op en wankel
Uitgever: Kwadraat, Utrecht 1999*

Opdracht 3: Missen: Wie/wat mis jij?

- Kwaliteiten zijn bijvoeglijke naamwoorden die bij de persoon passen.
- Associaties zijn vaak zelfstandige naamwoorden die kwaliteiten kunnen uitdrukken, maar dikwijls symbool staan voor meer: diesel = traag, maar ook sterk; ridder = moedig, maar misschien overmoedig; burcht = veilig, maar ook gesloten; rots = standvastig, maar ook koppig. Ze verwijzen naar een herinnering (gedoe, sneltrein) of een plek (Koksijde, Engeland).
- Acties zijn dingen die je samen gedaan hebt, of die de persoon die je mist, deed.
- Kenmerken verwijzen naar het beeld dat je van die persoon hebt, het uiterlijk van deze persoon: gezicht, gestalte, manier van lopen, stijl van kleding...

Lerarendeel voor Woordkunst Drama

Begin van de les

De overeenkomsten tussen poëzie en muziek (taal, de klanken en het ritme) worden besproken. Waar zit het verschil? Welke gelijkenissen zijn er?

Er zijn ook artiesten die spelen met taal en soms dingen zeggen die in werkelijkheid niet mogelijk zijn, waardoor de boodschap niet eenvoudig te achterhalen is en de teksten meer de eigenschappen van poëzie hebben. Soms worden er zelf nonsens-woorden gebruikt. Bespreek de teksten van Eva de Roovere en Spinvis.

Niet zeggen wat je bedoelt.

De leerlingen verzinnen individueel of klassikaal woorden die ze interessant of bijzonder vinden. Schrijf de woorden die genoemd worden op het bord. Voor de opdracht kunnen leerlingen een woord uitkiezen dat hen aanspreekt.

De leerlingen schrijven dit woord midden in een brainstorm. Hierna maken ze een performance: welk gevoel hoort er bij deze woorden? Welke bewegingen kan je gebruiken om dit gevoel sterker uit te drukken? Kan de klas het woord raden?

Hoor eens, ik haat je

De leerlingen lezen de gedichten voor, telkens met een andere emotie. 'Hoor eens, ik haat je' is een parodie.

Laten we niet vergeten, dat de parodie vroeger in hoog aanzien stond. Letterlijk betekent parodie 'een lied naast een lied', dus een variatie op een bekend lied. Daarbij was het geenszins de bedoeling het origineel te bespotten. Componisten in de renaissance gebruikten bijvoorbeeld populaire liedjes als basis voor een mis. Enerzijds om het volk iets van herkenning te geven, anderzijds misschien ook om een basis aan muzikale thema's te hebben om op te kunnen voortbouwen. Tegenwoordig wordt onder een parodie meer het belachelijk maken van het origineel verstaan. Vooral cabaretiers maken hier veelvuldig gebruik van.²³

Missen: voor het lezen

Vraag de leerlingen te denken aan iemand die ze missen: iemand die veraf is gaan wonen, iemand met wie ze het contact verloren hebben, iemand die gestorven is. Laat hen 'missen' als kernwoord op een blad schrijven (of gebruik het schema op het werkblad). Ze denken aan die persoon en schrijven kwaliteiten, associaties, acties en (uiterlijke) kenmerken op die ze zich herinneren.

Na het lezen

Beluister de tekst van Eva De Roovere (cd Over en weer, Universal Music Belgium, 2008). Je kunt het nummer ook op Spotify vinden.

Schrijfopdracht

Geef je leerlingen daarna de volgende opdracht:

- maak een tekst met woorden uit je lijst(en) die begint met 'Mis je' en herhaal die 'Mis je' verschillende keren in je tekst. Schrijf in haar stijl, maar vanuit jouw woorden.
- Vanuit deze oefening kun je ook afwijken van het voorbeeld en je eigen herinnering vanuit een eigen stijl schrijven.

Presentatie

---

²³ www.klassiekegedichten.net

Schrijf de sterkste zinnen telkens op één fiche.

Schud de fiches door elkaar.

Maak met je groep een kring met een afstand tussen elke persoon: ze mogen net de vingertoppen kunnen raken van de buur links en rechts als ze de armen strekken.

Als begeleider stap je rond de buitenkant van de kring en ga je plots tussen twee personen staan met een fiche in de hand.

De persoon links en rechts van je lopen zo snel mogelijk de kring rond - buitenom - en proberen als eerste het kaartje te bemachtigen (uit je hand te trekken).

Op dat moment blijft de verliezende leerling staan.

De winnaar (A) leest de zin voor aan de verliezer (B). Hij bekijkt waar en in welke houding B zich bevindt. A staat tegenover B. Misschien keert hij B de rug toe of kijkt hij B juist in de ogen. Of vertelt hij aan C of aan alle anderen over B. A leest de zin voor. B reageert vanuit houding of beweging. Makkelijker is het als beiden terug op hun plaats staan, de winnaar de zin voorleest in de groep en het kaartje behoudt.

Beluister nu het lied opnieuw.

Bronnenlijst

Bibliografie

- <http://www.poezie-leestafel.info/het-hoe-en-wat-van-poezie>
- <http://www.literatuurgeschiedenis.nl>
- <http://www.stiftgedichten.com/>
- Werkbundel poëzie - Amelie Van Den Broeck
- Waarom een buitenboordmotor eenzaam is- Joke van Leeuwen
- <http://klassiekegedichten.net/insomnia>
- <http://www.drspree.nl/stijlfiguren-6-herhaling-parallellisme-opsomming-en-paradox/>
- Poëzie..?! Neen, poëzie!' – Poëzieweek 30 januari – 05 februari
- <http://ond.vsko.be/pls/portal/docs/114837.PDF>
- <https://www.youtube.com/watch?v=SFGXL6qsfRo>
- www.SLO.nl – Lesbief – Ben ik in beeld? – December 2010
- Werkwijzer spreekbeurt - Leen de Wel
- Poëzieweek: Met zingen is de liefde begonnen, 29 januari 2015 – 04 februari 2015
- Gedichtendag, lessuggesties 26 januari 2006
- Gedichtendag: Lessuggesties voortgezet onderwijs, 26 januari 2006
- Gedichtendag: Over de grens, 28 januari 2010
- Lesbief: Songteksten zijn ook poëzie- Nicky de Boer

Afbeeldingen

- josdouma.wordpress.com
- www.michaels.com
- cmdental.co.nz
- www.dreamstime.com
- drawingforkids.org
- www.steamcream.com
- woordenbeeldclub.wordpress.com
- www.nobodyhere.com
- www.welke.nl
- www.patricklagrou.be
- Agnes Cecile - Insomnia
- <https://lanesblogs.wordpress.com/2015/01/23/best-tv-couples/>
- <http://www.wanttoknow.nl/wp-content/uploads/oog-zw-w1.jpg>
- <http://www.inkart.com/images/OtherStyles/coat.gif>
- http://disney.wikia.com/wiki/Jessica_Rabbit
- <http://pixabay.com/>